

dc_346_11

Magyar Tudományos Akadémia
Doktori Tanács

Doktori disszertáció tézisei

**A VERSENGÉS, A GYŐZELEM ÉS A VESZTÉS PSZICHOLÓGIÁJA ÉS
KULTURÁLIS KÜLÖNBSÉGEI**

Fülöp Márta
a pszichológiai tudományok kandidátusa

MTA TTK Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézet

Budapest, 2013

Bevezetés

A jelen disszertáció két pszichológiai diszciplína találkozási pontjait mutatja be: a szociálpszichológiáét és a kulturális összehasonlító pszichológiáét, mégpedig úgy, hogy egy meghatározott jelenséget, a versengést helyezi a vizsgálódás keresztútjába. Be kívánja mutatni, hogy miként hathat egymásra ez a két terület, hogyan segíthetik elő a kulturális összehasonlító kutatások egy pszichés jelenség komplexebb megértését, és miként segítenek a szociálpszichológiai alapkutatások a kulturális különbségek megértésében.

Elméleti és történeti megfontolások

A versengés multidimenzionális természete és mintázatokba rendeződése

A versengés pszichológiai fogalmának a kutatása drámai változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedek során. A versengés mint pszichológiai jelenség kutatásának három főbb történeti szakaszát lehet elkülöníteni: 1. A második világháború előtti kutatásokat, amelyek a versengést egyrészt önmagában vizsgálták (pl. Triplett, 1987; Allport, 1924), másrészt az együttműködéshez fűződő viszonyában, de a két interperszonális jelenséget nem dichotomizálták (pl. May és Doob, 1937; Mead, 1937); 2. A második világháború utáni kutatásokat, 1949-től az 1990-es évekig, amelyekre a versengés és együttműködés szimbiotikus kezelése, dichotomizálása és polarizálása, a versengés erősen negatív, míg az együttműködés erősen pozitív értékekkel való felruházása (pl. Deutch, 1949ab, Sherif, 1954/1961; Johnson és Johnson, 1989) az úgynevezett „Szépség és Szörnyeteg” paradigma (Fülöp, 2008) volt jellemző; 3. Az 1990-es években bekövetkezett paradigmaváltást, amely a versengés és együttműködés viszonyát nem polarizálja (pl. Charlesworth, 1996, Van de Vliert, 1999, Van Vugt és Hardy, 2010 stb.), és amely a versengési folyamatokon belül különbséget tesz konstruktív és destruktív versengés között (pl. Fülöp, 1992ab, Fülöp, 2001a; Fülöp, 2002a; Fülöp, 1995a; Erev és mtsai, 1993; Tjosvold és mtsai, 2003, Deutsch, 2012, Orosz és mtsai, 2013, Fülöp és Takács, 2013).

Hasonló paradigmaváltás zajlott le a motivációkutatás terén is. A korábbi intrinzik/extrinzik (Deci és Ryan, 1985) és elsajátítási és eredménymotiváció (Dweck, 1991) dichotóm felfogása helyébe a Többszörös célok elmélete (Elliot, 1999; Harackiewicz, Barron, & Elliot, 1998) lépett, amely már nem tekinti egymást kizárónak az elsajátítási és az eredménycélok szimultán jelenlétét. Ez a versengés kutatása szempontjából azért lényeges, mert a dichotóm paradigma keretében a versengést lényegében az eredménycélokkal azonosították, az elsajátítási célokkal pedig ellentétesnek tartották. A legújabb kutatások bizonyítják, hogy az extrinzik jutalom, amelyet korábban a mélyebb tanuláshoz szükségesnek tekintett intrinzik motivációra károsnak tartottak nem feltétlenül az; meghatározott feltételek mellett és bizonyos kultúrkörökben nem csökkenti, hanem növeli az intrinzik motivációt (Epstein & Harckiewicz, 1992) és mély tanuláshoz vezet (King és mtsai, 2012ab). A versengés tehát összeegyeztethető az intrinzik motivációval.

Paradigmaváltás zajlott le a kulturális összehasonlító pszichológiában is az olyan korábban ugyancsak dichotómként kezelt kulturális dimenziók mentén, mint az individualizmus és kollektívizmus. Korábban a versengést egyértelműen az individualizmushoz és az autonóm független énkonstrukcióhoz kötötték (Triandis és mtsai, 1988). A legújabb vizsgálatok azt bizonyítják, hogy a versengés éppúgy társulhat kollektívizmussal, mint individualizmussal (pl. Fülöp, 2004, 2009a; Csukonyi és München, 2002; Green et al., 2005) és egyértelműen levonható a következtetés, hogy a versengés és együttműködés megjelenése különböző

kultúrákban komplex interakció eredménye, amely a kultúrára jellemző kulturális dimenziók és a versengés és együttműködés jelentésének kulturális konstrukciója között alakul ki, és nem értelmezhető egy vagy több kulturális dimenzió mentén dichotóm módon (Fülöp, 2004; Schneider mtsai., 2006; Schneider és mtsai, 2011).

Az együttműködés és versengés dichotóm kezelése komoly elméleti hátrányokat jelentett évtizedeken át. Amíg egy jelenséget csak egy másik jelenséggel együtt, azzal folyamatosan összevetve vizsgálnak, addig az adott jelenségnek azok az aspektusai emelkednek ki, válnak fontossá a kutató számára, amelyek az összehasonlításban fontos és jelentéssel bíró dimenziók, nem pedig a jelenség *önmagában* vett struktúrája és annak változatossága és egymástól minőségileg különböző mintázata. Ezért a versengés többdimenziós természete nem vált vizsgálat tárgyává, mert a folyamatos összehasonlítás miatt egymástól minőségileg különböző folyamatok egybemosódtak a versengés egy meghatározott, nagyon leszűkített definíciójában (Fülöp, 2003).

A versengés sok dimenzió mentén jellemezhető multidimenzionális komplex jelenség. A különböző dimenziók sajátos kombinációja mentén a versengési folyamatoknak különböző mintázatai különíthetők el (Fülöp, 1992ab; Fülöp, 2002a; 2004, 2009a, Schneider és mtsai, 2011).

A kulturális összehasonlító pszichológiai kutatások Magyarországon

A kulturális összehasonlító pszichológiai kutatások kezdeményeit Magyarországon az 1960-as évektől lehet számítani. A *Magyar Pszichológiai Szemle*, a *Pszichológia*, az *Alkalmazott Pszichológia*, az *Applied Psychology in Hungary*, a *Psychiatria Hungarica*, a *Pszichoterápia*, a *Thalassa*, a *Végeken* és jogutódja a *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, a *Serdülő és Gyermekepszichoterápia*, valamint a *Lélekelemzés* című folyóiratokban és a *Pszichológiai Tanulmányokban* 1960 és 2012 között, kicsit több mint fél évszázad alatt megjelent kulturális összehasonlító pszichológiai vizsgálatok szisztematikus áttekintése azt mutatja, hogy az ország fokozatos nyitottá válása egyre inkább lehetővé tette magyar és külföldi kutatócsoportok együttműködését, illetve magyar kutatók kulturális összehasonlító pszichológiai kutatásait (Fülöp, 2009b). A rendszerváltás előtti 30 év (1960-1990) pszichológiai vizsgálatai között nagyon kevés teret kaptak azok, amelyek kultúráközi összehasonlítást céloztak meg, vagy a kultúra szerepét tekintetbe kívánták venni a pszichológiai jelenségek tárgyalásánál és megértésénél. Az ország zárt volt, magyar kutatók nem jutottak el külföldre, hogy ott végezzenek összehasonlító kutatásokat, külföldi kutatók hasonlóképpen nem jöhettek Magyarországra adatot gyűjteni, és a külföldi kutatókkal való kapcsolattartás és közös munka sem volt a múlt század hatvanas vagy hetvenes éveiben politikailag elfogadott. A pszichés jelenségek kultúránkénti azonossága, illetve eltérésének lehetősége mint szempont, vagy kutatandó kérdés, csak esetlegesen merült fel egy-egy kutató munkájában. Ez alól csak egy-egy kivétel volt (pl. Halász, 1974; Pisztor Ferenc, 1968). A nyolcvanas években már arra is lehetőség nyílt, hogy egy-egy kutató személyes kapcsolatok révén alakítson ki kutatási programokat (pl. Kozéki és Entwistle, 1984); így megkezdődött az MTA és az American Council of Learned Societies-el (ACLS) együttműködése a pszichológiai kutatások terén is. A kutatások csak néhány országra koncentráltak, a legtöbb vizsgálat amerikai-magyar és angol-magyar viszonylatban történt.

Egészen másképp alakult a kultúráközi és kulturális összehasonlító pszichológia helyzete ebben az időszakban Magyarországon kívül. A pszichológia úgynevezett „kulturális forradalma” (Nguyen Luu és Fülöp, 2003) lényegében érintetlenül hagyta a magyarországi

pszichológiai kutatásokat. A nyolcvanas évek alatt Nyugat-Európában és az USA-ban egyre nagyobb szerepet kaptak a pszichológiai jelenségek megértésében a kulturális szempontok. 1980-ban jelent meg Hofstede alapvető munkája (Hofstede, 1980), amelyben 40 ország IBM dolgozóiról 1968 és 1972 között gyűjtött adatai alapján javaslatot tett a kultúrákat elkülönítő alapvető kulturális dimenziókra, mint az individualizmus-kollektívizmus, hatalmi távolság, bizonytalanságkerülés stb. A különböző országok/kultúrák dimenziók mentén történő elkülönítése és csoportosítása szinte robbanásszerű hatással volt a pszichológiai kutatásokra is. Mivel magyar adatok nem szerepeltek Hofstede (1980) vizsgálatában, ezt a hiányt egyetlen kutató, Varga Károly (1986) igyekezett pótolni. Ugyancsak a nyolcvanas évek végére vált nyilvánvalóvá az úgynevezett „japán csoda”, Japán gazdasági nagyhatalommá válása is, amely erőteljesen Kelet-Ázsia felé irányította a figyelmet. Az Amerikai Egyesült Államok kutatói azonnal reagáltak a kihívásra, és sorra jelentek meg a tanulmányok és könyvek, amelyek igyekeztek megérteni azokat a különbségeket, amelyek lehetővé tették, hogy Japán az USA versenytársaként jelentkezzen a világgazdaságban (pl. Stevenson, 1986). A nyolcvanas években felhalmozott tudásanyag alapján írta meg Markus és Kitayama 1991-ben a szelf-felfogás kulturális különbségeire vonatkozó nagyhatású cikkét, amely elsősorban a független, autonóm nyugati (amerikai) szelf-felfogást hasonlította össze a másokkal kölcsönös függésben tételezett kelet-ázsiai (japán) szelfkoncepcióval. (Markus és Kitayama, 1991). Mindezek a változások, tematikák és kutatási helyszínek a rendszerváltásig egyáltalán nem jelentek meg Magyarországon.

A rendszerváltás a kutatott témák, kutatott országok és a kutatásban résztvevő szakemberek számának ugrásszerű növekedését eredményezte. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott az, hogy bármely téma kutathatóvá vált, hogy a magyar kutatók szabadon utazhattak külföldre és szabadon működhetek együtt külföldi kollégákkal. Ugyanakkor a megszületett kutatások jelentős részét nem annyira a kulturális különbségek elmélyült megértése motiválta, hanem sokkal inkább egy-egy pszichológiai jelenség univerzális működésmódjának a bizonyítása, egy vagy több más kultúrában is elvégezve az adatfelvételt. Éppen ezért a vizsgálatok kérdésfeltevései csak kevésbé ágyazódtak be az összehasonlított kultúrákkal kapcsolatos ismeretekbe, és az eredmények értelmezése során a kutatók gyakran csak a jelenségek felszínén mozgó kulturális magyarázatokat adtak.

A szakterületeket tekintve az elmúlt ötven év során a pszichológiának szinte minden lehetséges területén végeztek kultúráközi és kulturális összehasonlító vizsgálatokat Magyarországon. A nemzetközi trendeknek megfelelően a legtöbb vizsgálat elsősorban a széles értelemben vett szociálpszichológia területén született. Az alkalmazott módszertan tekintetében a vizsgálatok döntő többsége kvantitatív vizsgálat volt, amelyben leginkább különböző kérdőíveket, skálákat és teszteket alkalmaztak a kutatók. A legtöbb vizsgálat nyugat- és kelet-európai országokkal történő összehasonlítás. Dél-Európa és Észak-Európa erősen a másik két európai régió mögött marad. Európát a főként kelet-ázsiai (japán és kínai) és észak-amerikai összehasonlító vizsgálatok követik. Végül Afrika és Ausztrália lényegében kívül esik a magyar összehasonlító pszichológiai vizsgálatok érdeklődésén és gyakorlatán.

Bár a kutatóknak viszonylag csak kis köre az, aki a kulturális összehasonlító pszichológia és pszichiátria témakörében nemzetközileg is számottevő és szisztematikusnak nevezhető munkát végzett és végez, ez a szűk kör létezik, és ezért megalapozottan állítható, hogy a kulturális összehasonlító pszichológia mint önálló szubdiszciplína Magyarországon is képviselve van.

A magyar kulturális sajátosságok a magyarországi kulturális összehasonlító kutatások tükrében

Áttekintve több mint 50 év kutatásának történetét és csak azokat a kutatási eredményeket felhasználva¹, amelyeknél a módszertan elégséges meggyőző erővel bírt, illetve ahol a nem meggyőző módszertan ellenére olyan eredmény született, amelyet más módszertannal, más mintával végzett kutatások mintegy validáltak, a következő területeken találtak a kutatások konzisztens, egy irányba mutató eredményeket.²

- A magyar válaszadók hagyományosabb, konzervatívabb nézeteket vallanak, erősebb nemi sztereotípiákban gondolkodnak, mint főképpen nyugat-európai társaik (pl. Gervai és mtsai, 1994).
- A magas teljesítmény kiemelten fontos érték, de a magas teljesítményhez nem társul a kemény munka gondolata és nem is hisznek a magyar válaszadók abban, hogy a kemény munka elnyeri a jutalmát a társadalomban (pl. Fülöp és mtsai, 2002).
- A moralitás fontos értelmezési dimenzió a magyar résztvevők számára, a moralitásra való igény megfogalmazódik, ugyanakkor a társadalmat immorálisnak látják, és sajátos engedékenységgel nyílvánul meg az immoralitással szemben. (Antonides és mtsai, 1997)
- A negatív életszemlélet, pesszimizmus ugyancsak több vizsgálatban alátámasztást nyert (pl. Perez, 2004).
- A rendszerváltással kapcsolatosan is pesszimiztikus nézeteket tárt fel több vizsgálat (Erős és mtsai, 1997).
- A vizsgált magyar csoportok esetében nemcsak az elégedetlenség és negatív életérzés, az öngyilkossággal kapcsolatos elfogadó hozzáállás nyert bizonyítást, hanem az agresszív indulatok, düh, antagonisztikus, ellenséges érzelmek megléte is (pl. Fekete és Ozsváth, 2005).
- A nem demokratikus hagyományokkal hozható összefüggésbe az a paradox viszony a hatalomhoz, amely a vizsgálatokból körvonalazódik: konformitás és lázadás (pl. Kozéki és Eysenck, 1985).
- A másság elfogadásával kapcsolatos nehézséget tükrözi számos vizsgálat (pl. Fülöp és mtsai, 2007).
- Az együttműködésre való készség alacsony fokára és a közösséghez fűződő viszony relatív gyengeségére utalnak az állampolgárisággal kapcsolatos kutatások. Az állampolgáriság „magyar” értelmezése erőteljesen bürokratikus és patriotikus, az állampolgári magatartást kevésbé értelmezik a magyar válaszadók az egyén közösséghez fűződő viszonya keretében (pl. Fülöp és mtsai, 2012).

¹ Itt számos hivatkozást tehetnénk, de a Tézisek irodalomjegyzékének kezelhetően tartása végett minden esetben csak egy szakirodalomra hivatkozunk.

² Az itt felsorolt eredmények nem tartalmazzák a versengésre vonatkozó kutatási eredményeket.

A versengés kulturális különbségeinek a kutatása

A versengés a társadalmi élet legkülönbözőbb területeinek kulcsfogalma: a kapitalista piaczgazdaságnak, a demokratikus politikai berendezkedésű társadalmaknak, a társadalmi intézményrendszereknek, az iskolarendszernek, a sportnak és még számos más területnek. Ugyanakkor a versengés fogalma és mintázatai társadalmanként és kultúránként nagyon különbözőek lehetnek.

Kutatásainkban arra kerestük a választ, hogy az emberi és társadalmi viszonyrendszerekben elkerülhetetlenül jelenlévő versengés manifesztációi mennyiben kulturális konstrukciók, léteznek-e kulturálisan meghatározott mintázatai. A versengés különböző kultúrákban történő kutatása abban az elméleti kérdésben is előrelépést jelenthet, hogy milyen viszonyban van egymással a versengés és az együttműködés, és milyen lehetséges összeegyeztetési módozataik vannak. A kultúra ennek is egyik lehetséges és fontos meghatározója, hiszen ahogyan a versengést átéljük és kifejezzük, az visszatükrözi a társadalom normáit, intézményes struktúráját, és az adott egyén szerepét benne (Fülöp, 1995b).

A versengés kulturális összehasonlító kutatásában a korábbi kutatásokkal és az alkalmazott módszerekkel kapcsolatban számos kritikai megfontolás merült fel. Az antropológiai kutatások jórészt meglévő kutatások másodelemzéseit voltak, és nem mélyültek el az ún. primitív társadalmak versengéssel és együttműködéssel kapcsolatos ellentmondásosnak tűnő jelenségeinek mélyebb elemzésében. A kísérleti szociálpszichológusok a versengés és együttműködés jórészt dichotóm paradigmáján alapuló vizsgálataikban a múlt század hetvenes éveinek a végére felismerték, hogy az általuk alkalmazott kísérleti technika mellett számos olyan változónak van szerepe, amelyeket nem tudtak kontrollálni; vagyis világossá vált számukra, hogy mind a versengés, mind az együttműködés jóval összetettebb jelenségek, mint amit laboratóriumi körülmények között modellezni tudtak. A kulturális dimenziók és a versengés kapcsolatának kutatása egyrészt a versengés korlátozott és a „nyugati” versengésértelmezésnek megfelelő tételeket használt, másrészt nem tudott választ adni arra a kérdésre, hogy milyen versengés mintázat az, amely az inkább individualista és milyen az, amelyik inkább a kollektivistista kultúrával egyeztethető össze.

Mindezek a kritikák a korábbi kutatásokkal és módszerekkel kapcsolatban megkívánták a kvalitatív kutatások bevezetését a versengés terén (Fülöp, 2002a, 2004). A versengés teljesebb megértése olyan vizsgálatokat tett szükségessé, amelyek teret adnak arra, hogy az egyének artikulálják, hogy miként értelmeznek egy meghatározott helyzetet. A versengéssel kapcsolatos paradigmaváltás, valamint az egydimenziós felfogásból a multidimenzionális versengésfelfogásra való áttérés szükségessé tette a különféle dimenziók működésének a megismerését különböző kultúrákban (Fülöp, 2002a, 2004; Schneider mtsai., 2006; Schneider és mtsai, 2011). Mindez a kvalitatív kutatási módszerek irányába történő váltást eredményezett a versengés kutatásában.

1. Vizsgálat. A versengés fogalmának kulturális konstrukciója: japán-magyar összehasonlítás

1.1. A kutatás célja

Japán egyszerre mutatja a kollektivistista társadalmakra jellemző magas fokú együttműködést és az individualista társadalmakra jellemző intenzív versengést – ami ellentmondani látszott a versengés hagyományos szociálpszichológiai és kulturális összehasonlító paradigmájában gondolkodó szakirodalomnak. Emiatt különösen jó célcsoportnak bizonyult annak a kutatására, hogy miként élik meg a japánok a versengést, és hogyan küzdenek meg a

társadalmuk által a versengéssel kapcsolatban közvetített „ellentmondó” elvárásokkal, milyen versengés fogalom teszi lehetővé, hogy egy versengő-együttműködő társadalomban éljenek, miként alkotják meg a japánok a versengés jelentését, vagyis a versengés milyen kulturális konstrukciója teszi ezt lehetővé (Fülöp, 1998, Fülöp, 1999b).

A magyar társadalom hasonlóan érdekes célcsoport a versengés vizsgálata szempontjából. A poszt-kommunista államok piacgazdaságra és politikai pluralizmusra, azaz a demokráciára történő áttérésben a versengésnek kulcsfontosságú szerep jut. 1989-től a versengés, amely korábban ideológiailag megtagadott (illetőleg torz módon csak egy politikai/ideológiai irányban engedélyezett) jelenség volt, jelentős fordulattal, erősen kíváncsisággá vált, és meg is jelent a társadalom minden szintjén, a politikai élettől az egyének mindennapi életéig bezárólag Magyarországon (Fülöp, 1999a, 2002b; Fülöp és Berkics, 2002, Fülöp, 2005). A magyar társadalomnak, mint más poszt-szocialista társadalomnak is, a függőség kultúrájából a vállalkozás kultúrájába, a biztonság társadalmából a lehetőségek és kihívások társadalmába, az alapvetően nem versengő struktúrából egy versenyre épülő társadalomba (Fülöp, 2005) kellett átlépnie. A társadalom valamennyi szegmensében lezajló gyors átalakulás azt kívánta az állampolgároktól, hogy változtassák meg a versengésről kialakult elképzeléseiket, emellett pedig változtassák meg a versengéssel szemben kialakult attitűdjüket, és hozzá kapcsolt értékeiket. Meg kellett birkózniuk a szocialista időszak ideológiai versengés-tagadása és a poszt-szocialista társadalom ideológiai versengés-igenlése közötti ellentmondással. A magyar társadalmat a múltbeli politikai rendszer maradványaként fennmaradt gondolkodás, illetve az új individualista, piac- és versengésorientált elképzelések keveredése jellemzi (pl. Nguyen Luu és mtsai, 1999; Terestyéni, 2012).

A kutatás célja az volt, hogy feltárja, milyen versengésértelmezés, a versengés milyen kulturális konstrukciója teszi lehetővé azt, hogy mind a japán, mind a magyar fiatalok megfeleljenek a saját társadalmuk kulturális elvárásainak, a versengéssel kapcsolatos „kulturális forogatókönyveknek”.

1.2. Módszer

Az alkalmazott kutatási módszer a nyitott kérdéses kérdőív volt. A kérdések a versengéshez fűződő általános és személyes viszony mellett különböző kontextusokban kérdeztek rá a versengésre: így az iskolában és a társadalomban játszott szerepére. A kérdések kitértek a győzelem és vesztes feldolgozására is, valamint rákérdeztek a válaszadók versengő és nem-versengő személyről alkotott percepciójára is. A nyitott kérdésekre adott leíró válaszokat tartalomelemeztek és kategorizáltuk. A jelen kutatás során csak a versengési kérdőív 3 kérdésére adott válaszokat elemeztük, amelyek a versengés általános felfogására, előnyeire és hátrányaira, illetve a személyes versengési motivációra kérdeztek rá. Az alapvetően kvalitatív adatgyűjtés és elemzés, mivel nagy mintán történt, lehetővé tette, hogy az ily módon nyert adatokat kvantitatív, statisztikai elemzésnek is alávegyük.

1.3. Résztvevők

Összesen 453 egyetemi hallgató (302 magyar és 151 japán) töltötte ki a nyitott kérdéses kérdőívet. A japán válaszadók átlagéletkora 21.3, a japánoké 22.5 év volt.

1.4. Eredmények

A két csoportot összehasonlítva, az elvégzett kvalitatív és kvantitatív elemzések alapján a következő eredményeket kaptuk:

- **A versengés iránti személyes és általános attitűd** tekintetében a japánok önmagukat szignifikánsan versengőbbnek írták le, mint a magyar egyetemisták. A japán

résztvevők ugyancsak szignifikánsan pozitívabb attitűddel rendelkeztek általában a versengéssel kapcsolatban. A japán válaszadók között szignifikánsan több volt a tisztán pozitív választ adók száma, míg a magyar válaszadók között szignifikánsan több volt, aki a „mind pozitív, mind negatív” kategóriába kerülő vagy „semleges” tartalmú választ adott erre a kérdésre.

- **A versengés eredetére** vonatkozóan a **japánok** között szignifikánsan gyakoribb volt a versengés *társadalmi* eredetére és *situációs* meghatározottságára vonatkozó kijelentés, míg a **magyarok** között az *erőforrások szükségére* vonatkozó magyarázat.
- **A versengésnek tulajdonított funkciók** esetében a legfőbb kategóriák tekintetében a **japán** válaszadók szignifikánsan többször említették a versengés *fejlődést* elősegítő és *motiváló* hatását, mint a magyarok; míg a **magyarok** szignifikánsan gyakrabban említették a *szelekciót/létküzdelmet*. A kisebb kategóriák tekintetében a **magyar** válaszadók szignifikánsan gyakrabban említették a versengés *színvonalat* és *produktivitást emelő* hatását, az *önismeret/önmaga értékelése* lehetőségét, a *képességek megmutatásának/bizonyításának* a lehetőségét és a versengés *szórakoztató, izgalmas* voltát.
- **A versengési folyamat irányultsága** szempontjából a **japánok** szignifikánsan gyakrabban említették a *közös fókusz*t (a versengő felek kölcsönös egymást fejlesztése és motiválása), valamint a *csoportot* vagy *társadalmat*, mint a versengés legfőbb „kedvezményezettjét”. A **magyar** válaszadók szignifikánsan gyakrabban helyezték a fókuszba az *én-t*, a *versengési partnert mint legyőzendő felet/ellenséget*, valamint a *célt*.
- **A rivális szerepének az értelmezése** tekintetében a **japánok** szignifikánsan gyakrabban értelmezik a riválist mint *motiváló, fejlesztő* ágenst és mint *partnert/barátot*. A **magyar** válaszadók szignifikánsan gyakrabban tekintik a rivális *ellenségnek* (csaknem a válaszadók fele) és *összehasonlítási másiknak*.
- **A versengés negatív következményei** esetében a **japán** válaszadók szignifikánsan gyakrabban említik a *győzelem iránti megszállottságot*, azt hogy a *vesztes feladja* és általában a *versengés káros* hatását. A **magyar** válaszadók szignifikánsan gyakrabban említették azt, hogy a versengő felek között *konfliktus* alakul ki, és *megromlik a kapcsolatuk*. Ugyancsak gyakrabban utaltak a versengés által keltett *stresszre* illetve *szorongásra*, arra, hogy a versengéssel együtt járhat a *kudarcc* is, hogy a versengésben a felek *immorális eszközöket* alkalmaznak egymással szemben, és arra hogy a versengés *agressziót* okoz.
- **A versengés időperspektívája** szempontjából a **japánok** szignifikánsan gyakrabban nyilatkoztak a versengésről mint *hosszú távú* folyamatról, a **magyarok** pedig szignifikánsan gyakrabban konceptualizálták a versengést mint *rövid távú* folyamatot.

Az egyes **változók összefüggéseit** tekintve a magyar válaszadók esetében a versengés különböző dimenziók mentén történő konceptualizálása szorosabb összefüggést mutatott a versengéshez fűződő személyes attitűddel, mint a japánok esetében.

- A **magyar** válaszadók esetében azok között, akik *szeretnek versengeni*, vagy akik a versengést *bizonyos dolgok miatt szeretik*, míg *más dolgok miatt nem* („attól függ”) lényegében minden *pozitív funkciót* (fejlődés, motiváció stb.) nagyobb arányban tulajdonítanak a versengésnek, mint a versengést nem szeretőket. Azok, akik jobban szeretnek versengeni, szignifikánsan inkább a *szelfet* (önmaguk fejlődése, motiváltsága, tanulása, másokhoz képest való értékelése stb.) és szignifikánsan kevésbé a versengési partnert negatív értelemben („átgázolni”) tartják a versengés fókuszában, ezzel összefüggésben szignifikánsan inkább tekintik *motivátornak* és szignifikánsan kevésbé tekintik *ellenségnek* a vetélytársukat. Azok a magyar

válaszadók, akik *nem szeretnek versengeni*, több *negatív következményt* említettek, mint azok, akik szeretnek, így a versengés következtében kialakuló konfliktust, stresszt és szorongást, agressziót és negatív érzelmeket. Azok között, akik nem szeretnek versengeni szignifikánsan gyakrabban fordul elő a partnerre *negatívan irányuló folyamat* és szignifikánsan inkább tekintik *ellenségnek* a vetélytársukat, illetve szignifikánsan ritkábban tekintették őt motivátornak/inspirátornak.

- A *japánok* esetében a funkciók tekintetében a jelentősebbek között csak a szelekció esetében volt szignifikáns különbség az önmagukat versengést szeretőnek, feltételesen szeretőnek és nem szeretőnek vallók között. Akik *szeretnek versengeni* szignifikánsan inkább vallották a *szelekciós* funkciót. A versengésnek fejlődést elősegítő vagy motiváló funkciót tulajdonítók között nem volt különbség aszerint, hogy mennyire vallják magukat versengőnek. A versengési folyamat irányultsága szerint sem volt különbség, de azok, akik versengőbbnek vallják, magukat inkább tekintik a riválisukat *barátnak*. A versengés negatív következményeinek a percepciója is csak kevésbé különbözött a versengéshez fűződő személyes attitűd szerint.

A kvalitatív és a kvantitatív elemzés eredményeképpen a versengésnek különböző mintázatai azonosíthatók a két csoportban:

- A **japán** fiatalok pozitív attitűddel viszonyulnak a versengéshez, döntő többségük szerint a versengés legfontosabb funkciója a fejlődés, az egyén fejlődése, valamint a versengési partnerek egymásra gyakorolt fejlesztő hatása, amely mind az egyének, mind a csoport, mind a társadalom legjobb potenciáljainak megfelelő kibontakozást biztosítja. A versengést egyrészt szituatív faktorokkal, másrészt társadalmi meghatározottsággal magyarázzák leginkább. A versengés fókuszában a szelf áll önfejlesztés és motiválás formájában, emellett megjelenik a kiterjesztett fókusz egymás fejlesztése és motiválása formájában. Az ellenfél szerepe szerint ösztönző, aki személytelen ágens vagy aktív partner az önfejlesztés illetve a kölcsönös fejlődés folyamatában. A japán válaszadókra leginkább jellemző versengéskonceptió a versengést hosszú távú, inkluzív, a versenytársakat megtartó, kölcsönösen fejlesztő, motiváló, konfliktus- és ellenségesség-mentes folyamatként értelmezi. Ezért a riválissal szabályszerűen célszerű versengeni, vagyis együtt kell működni vele a szabályok betartásában, mert csak az ilyen versengés biztosítja, hogy a felek egymást fejlesszen és nem rombolni akarják és fogják (Fülöp, 1997, 2002a, 2004a). Ez a japán válaszadókra leginkább jellemző versengéskonceptió lehetővé teszi, hogy megfeleljenek a társadalom mindkét kívánalmának, az együttműködésnek és a versengésnek is, és nem mond ellent a japán társadalom kollektivistá, csoport-orientált jellegének és a kölcsönösen függő én-felfogásnak (Markus és Kitayama, 1991).
- A **magyar** válaszadók viszonya a versengéshez negatívabb, a versengés erősebben a szűkös erőforrásokhoz kötődik, legfőbb funkciói a motiváció és a szelekció/létküzdelem, amelyben a legfőbb törekvés az én motiválására és a partner mint ellenség lenyomására irányul rövid távon. A versengés negatív következménye ezért a konfliktus, a stressz, szorongás és immoralitás, sokkal inkább, mint a japán versengés konstrukció esetén. A magyar versengés koncepció ezért kevésbé összeegyeztethető a versengési partnerek közötti együttműködéssel, mint a japán. A versengés ellenséges folyamatként és kapcsolatként történő felfogása kevésbé teszi lehetővé és kevésbé is kívánja meg a versengő felek közötti együttműködést, ezzel szemben nagyobb lehetőséget ad agresszív és szabálytalan eszközök használatára a versengésben (Fülöp, 2004a).
- A magyarok esetében a versengés dominánsan mint ellenséges, kemény, durva, szociáldarwinista folyamat rajzolódott ki, de párhuzamosan ezzel az értelmezéssel a motiváló, az önmegismerést elősegítő, a célok eléréséhez hozzásegítő, a teljesítményt

növelő vagy éppen a szórakoztató funkciója is megjelent, arra utalva, hogy ebben a társadalomban kevésbé egyértelmű, kevésbé kulturálisan kötött az, hogy milyen folyamatot is „kell” versengésen érteni: lehet destruktív/ellenséges, de pragmatikus/semleges vagy akár szórakoztató módon is értelmezni. Ugyanakkor olyan magyar válaszadók, akik a versengést egy egymást kölcsönösen és/vagy a társadalmat fejlesztő folyamatként konceptualizálták, lényegében nem fordultak elő, ilyen versengéskonceptió nem jelent meg a magyar egyetemisták között.

A japán-magyar összehasonlító vizsgálat rámutatott arra, hogy bár a versengésértelmezések legtöbbje jelen volt mindkét vizsgált csoportban, mégis felfedezhetőek történelmileg és kulturálisan beágyazódott mintázatok, amelyekben a versengés az együttműködéssel összeegyeztethetőbb, és olyanok is, amelyekben e két folyamat szétválik és a versengés a felek között ellenséges és együttműködést nélkülözővé alakul. Jelen vizsgálat bebizonyította, hogy a magas szintű kölcsönös függőség párosulhat magas szintű versengéssel, és hogy az intenzív versengés nem szükségszerűen rombolja a személyközi kapcsolatokat, bomlasztja a harmóniát, hanem azáltal, hogy hozzájárul mindkét fél fejlődéséhez, mind az egyén, mind a társadalom számára hasznos folyamat. Ugyanakkor megerősíti azt, hogy az ellenséges versengés valóban megnehezíti az együttműködést a versengő felek között, konfliktust és a kapcsolatok megromlását okozza.

2. Vizsgálat. A versengés szubjektív jelentése különböző kultúrákban

A következő kutatásban a versengés fogalmának értelmezésére és kulturális konstrukciójára vonatkozó vizsgálatot Japán és Magyarország mellett kiterjesztettük négy másik országra, az Egyesült Királyságra, Kínára, Indiára és Törökországra.

2.1. A vizsgálat célja

A hat-országos összehasonlító vizsgálat célja a versengés szubjektív jelentéstartalma univerzális és kultúra-specifikus vonásainak feltárása volt.

- Meg kívántuk vizsgálni, hogy melyek a versengésnek az olyan jelentésképző részei, amelyek nagyon különböző méretű, gazdasági fejlettségű, kulturális és vallási háttérű országokban megjelennek, és amelyek ezért a versengés fogalmának lehetséges univerzális jelentéstartalmát képezhetik.
- Meg kívántuk vizsgálni az egyes országokban a versengés jelentésének nemi különbségeit és a nemi különbségek országok közötti hasonlóságait és különbségeit.
- Kutatásunkban tanulmányozni kívántuk, hogy vajon a versengés mint a piacgazdaságra jellemző kulcsfogalom (Hámori, 2008) jelentéstartalma különbözik-e országonként, és mutat-e értelmezhető összefüggést az adott országok gazdasági fejlettségével, illetve fejlődésével. Egyben meg kívántuk vizsgálni McClelland (1961) elméletét is, mely szerint a teljesítményre vonatkozó utalások – a társadalom tagjainak motivációs szintje – növekedése és csökkenése értelmezhető mintázatot mutat a gazdasági növekedéssel és recesszióval.
- Arra is választ kerestünk, hogy vajon az inkább kollektivistának (Törökország, India), a mind kollektivista mind individualista tulajdonságokkal jellemezhető (Japán és Kína) és az inkább individualistának tekinthető országok (Anglia és Magyarország) fiataljai eltérő jelentést tulajdonítanak-e a versengésnek.
- Meg kívántuk vizsgálni, hogy van-e hasonlóság a két kelet-ázsiai, konfuciánus hagyományokkal rendelkező ország, Kína és Japán egyetemistáinak a versengésnek tulajdonított jelentése között, megragadható-e benne a „Konfuciánus dinamizmus”

(Bond, 1988), amelyet a múlt század nyolcvanas éveinek végén a kelet-ázsiai kistigrisekre (Hong Kong, Dél-Korea, Tajvan) és Japánra olyan jellemzőnek találtak.

- Meg kívántuk tudni, hogy a versengés jelentése mennyiben tér el a többi országtól a magyar egyetemisták esetében, akik az összes itt vizsgált ország közül a legrosszabb gazdasági mutatókkal (Angliánál és Japánnál szegényebb, Indiánál, Kínánál és Törökországnál kevésbé fejlődik) rendelkező, erősen materialista és túlélési értékekkel (Inglehart és Baker, 2000) jellemezhető országban növekedtek és élnek, amely egyben a vizsgált országok közül az egyetlen poszt-szocialista ország.
- Össze kívántuk hasonlítani azt, hogy a versengés szociális reprezentációjának (Verges, 1974) és a szubjektív jelentésének (Szalay és Deese, 1978) a vizsgálata, az asszociációk kétféle módszerével, a magyar minta esetében mennyiben felel meg egymásnak; ugyanazt az eredményt kapjuk-e ebben az AGA módszerrel végzett vizsgálatban, mint a korábban a szociális reprezentáció iskolájában végzett vizsgálatokban (pl. Fülöp és mtsai, 2004; Orosz és Fülöp, 2007; Orosz, 2010).

2.2. Résztvevők

A vizsgálatban 220-220 magyar, angol, török, japán, kínai és indiai egyetemista vett részt. Minden országban azonos számú férfival (62) és nővel (158)

2.3. Módszer

A vizsgálatban az úgynevezett AGA technikát (Associative Group Analytic Technique, Szalay és Deese, 1978) alkalmaztuk, amely a tudatosság számára kevésbé hozzáférhető válaszokat is feltáró, szubjektív jelentést is mérő vizsgálati módszer.

Az eljárás folyamán a vizsgálati személyektől azt kérjük, hogy az adott vizsgálandó fogalommal kapcsolatban (jelen esetben a *versengés*) írjanak le 1 perc alatt annyi asszociációt, amennyi csak eszükbe jut. A kapott asszociációkat 1. súlyozzuk (6 és 1 között, a legelső asszociáció kapja a legnagyobb súlyt) és 2. kategorizáljuk. Az egyes csoportok versengés-jelentését a legnagyobb súlyú asszociációk és a legnagyobb kategóriák jellemzik leginkább.

2.4. Eredmények

A versengés szubjektív jelentésére irányuló vizsgálat első célja az volt, hogy feltárja, mik a versengésnek az olyan jelentésképző részei, amelyek mind a hat általunk vizsgált, nagyon különböző méretű, gazdasági fejlettségű, kulturális és vallási háttérű országban megjelennek. Az ún. *Átfedési Index* a szavak szintjén vizsgálja a hasonlóságokat. E szerint összesen csak 14 olyan szó/tjelenséget/asszociációt találtunk, amely mind a hat országban egységesen előfordult, amely mind a hat országban, - a súlyát tekintve rendkívül széles skálán mozogva -, megtalálható volt.

- A versengést minden csoportban az asszociációk szintjén összekapcsolták egy szinonimájával, a **versennyel**, a versengés szabályozott formájával.
- A versengés/verseny eredménye a **győzelem és a vesztes** fogalma minden általunk vizsgált kultúrában többé vagy kevésbé jelentős részét képezi a versengés jelentéstartományának.
- Minden csoportban megjelent három, a gazdasággal kapcsolatos fogalom is: a **pénz**, a **gazdaság** és a **piac**.
- Minden csoportban társították a versengést a **sporttal** és a **csapattal**.
- Az iskolai oktatásból a **vizsga** az, amelyik mindegyik országban (iskolarendszerének jellegzetességeitől függetlenül) a versengéshez társul.
- A motiváció kategórián belül a stratégia alkategóriába soroltuk a **stratégia** és az **időzítés** fogalmakat, amelyeket ugyancsak mind a hat ország válaszadói említettek.

- Végül minden csoport összekapcsolta a versengést az **élettel** és az **erő** fogalmával, amelyet mi az evolúciós jelentéstartalomhoz soroltunk.

A súlyozott asszociációkat jelentésstruktúrájuk alapján *kategóriákba* rendeztük. A versengés szóra adott asszociációkat összesen 17 kategóriába soroltuk, amelyek legtöbbje minden egyes országban azonosítható volt: győzelem/vesztés; motiváció; gazdaság; munka; politika/hatalom; oktatás; sport; média/szórakozás; művészetek; erkölcs; emberek/versenytársak; pozitív érzelmek; negatív érzelmek/agresszió, képességek/tulajdonságok, evolúció, szinonima; egyéb.

- A legnagyobb, átlagosan **10 százalék feletti** kategóriák: a *motiváció*; a *győzelem/vesztés* (minden országban dominánsan győzelemre vonatkozó asszociációk); a *negatív érzelmek/agresszió*; a *sport*. Átlagosan **5 és 10 százalék** közötti kategória: a *gazdaság*, *oktatás* és a *pozitív érzelmek*. Az összes többi kategória a jelentéstartalom átlagosan kevesebb, mint 5 százalékaért volt felelős.
- A versengés tehát a hat országra vetített kategóriák alapján egy *erősen motiváló*, *győzelemhez* segítő, illetve azzal *végződő*, leginkább a *sport*, de a *gazdaság* és az *oktatás* terén is erőteljesen jelenlévő, *inkább negatív*, de *pozitív érzelmekkel* is együtt járó társas jelenség.

A vizsgálat célja a hasonlóságokon túl a kulturális különbségek feltárása is volt. A 1. táblázat mutatja, hogy egy-egy csoporton belül mi volt a legnagyobb súlyú asszociáció illetve a jelentés legnagyobb százalékát elfoglaló kategória.

1. táblázat. A versengés kapcsán felmerülő legdominánsabb téma

Országok	Magyar	Angol	Török	Kínai	Japán	Indiai
Legnagyobb súlyú asszociáció	Győzelem (6,7%)	Győzelem (12,08%)	Pénz (6,93%)	Erőteljes/intenzív (7,8%)	Atlétikai találkozók (undokai) (10,03%)	Győzelem (5,83%)
Legnagyobb kategória	Negatív érzelmek (18,5%)	Győzelem/vesztés és (31,1%)	Gazdaság (32,4%)	Motiváció (30,1%)	Oktatás (23,2%)	Pozitív érzelmek (17,5%)

A versengés jelentését:

- a **magyar** egyetemisták esetében a győzelem és kiemelkedő mértékben a negatív érzelmek uralják;
- az **angol** egyetemisták esetében a jelentés erősen fókuszál a győzelemre és a győzelem/vesztésre;
- a **török** egyetemisták esetében a versengés elsősorban a gazdasággal kapcsolatos, a legnagyobb súlyú asszociáció a pénz, a legnagyobb kategória a gazdaság;
- a **kínai** egyetemisták a versengésnek leginkább a motivációs és folyamat vonatkozásait emelik ki, ezen belül jelentős helyet foglal el az intenzív törekvés és az erőfeszítés;
- a **japán** egyetemisták elsősorban az iskola világával kapcsolják össze a versengést, a legnagyobb súlyú asszociáció az iskolai atlétikai találkozók és legnagyobb kategória az oktatás;
- az **indiai** egyetemisták – hasonlóan a magyarokhoz – a győzelmet helyezik a versengés jelentésének a fókuszába, de nem a negatív, hanem a pozitív érzelmek a legnagyobb kategória.

A versengés jelentésének a fókuszáltsága:

- A versengés jelentése **erősen fókuszált** (létezik 30% feletti kategória): az angolok, törökök és a kínaiak esetében egy kategóriába sűrítődik a versengés jelentéstartalmának több mint/vagy majdnem az egyharmada. Ez az *angolok* esetében a győzelem/vesztés, a *törökök* esetében a gazdaság, a *kínaiak* esetében a motiváció.
- A versengés jelentése **közepesen fókuszált**, található egy-két jelentősebb, a jelentés több mint egyötödét (> 20%) lefedő kategória. Ide egyedül a *japánok* tartoznak. Az ő esetükben két kategória, az oktatás és a sport került 20 százaléknál fölé.
- A versengés jelentése **közepesnél gyengébben fókuszált**, vagyis nincs egyetlen olyan kategória sem, amely a jelentésnek legalább a 20 százaléknál lefedi. A *magyarok* és az *indiaiak* tartoznak ide. A *magyarok* esetében sorrendben 4 kategória került a 10-20 százaléknál terjedő sávba: negatív érzelmek/agresszió, győzelem/vesztés, sport, motiváció. Az *indiaiak* esetében ugyancsak négy kategória került ebbe a sávba sorrendben: a pozitív érzelmek, a motiváció, a győzelem/vesztés és a negatív érzelmek/agresszió.

Ha sorra vesszük, hogy mely kategóriák terén érték el egy-egy ország válaszadói a legnagyobb százalékat a hat ország között a következő profil rajzolódik ki.

- A **magyar** válaszadók szignifikánsan a legnagyobb százalékat érték el az összes ország közül a *negatív érzelmek/agresszió* kategóriában. Ezen belül az *agresszió* alkategóriában a *magyarok* emelkednek ki egyedül, a kínaiak, indiaiak, angolok, törökök, japánok esetében az agresszióra utaló asszociációk szignifikánsan alacsonyabb százalékokban fordultak elő. Magasak a magyar értékek még a *győzelem-vesztés*, a *motiváció*, a *sport* és az *evolúció* kategória terén. Az erkölcs kategóriát csak a magyar és az angol csoportban lehetett megalkotni, és a magyarok szignifikánsan több súlyozott asszociációt adtak ezen belül, mint az angolok. Egyetlen olyan kategória sem volt, amelyben a magyarok a legalacsonyabb súlyozott asszociációval rendelkeznének. Ugyanakkor alacsony értékeket értek el a *gazdaság*, a *munka*, a *politika* és a *pozitív érzelmek* terén.
- Az **angol** válaszadók a hat csoport közül a legnagyobb százalékat érték el a *győzelem/vesztés* és a *média/szórakozás* kategóriában, és magas százalékat értek el a *sport* terén. Minden ország közül ők kapcsolják a legkevésbé a versengéshez az *oktatást*, de alacsonyak az értékeik a *gazdaság* és a *munka*, az *érzelmek* (mind a pozitív, mind a negatív) és az *emberek* terén is. A *képességek* kategória hiányzik az ő esetükben.
- A **török** válaszadók a legnagyobb százalékat érték el a *gazdaság* és a *politika/hatalom* kategóriában, magas százalékat értek el a *munka*, az *emberek* és a *média* terén. A hat csoporton belül a legalacsonyabb arányban kötötték a versengést a *győzelem/vesztéshez*, az *evolúcióhoz* és az *érzelmekhez* (legkevésbé a negatívhoz, de nagyon kis százalékokban a pozitívhoz is). Alacsony százalékokban adtak asszociációkat a *motiváció* és a *sport* terén is.
- A **kínai** válaszadók számos kategóriában a legnagyobb százalékat érték el, így a *motiváció*, a *munka*, az *emberek*, a *képességek*, az *evolúció*, a *szinonima* kategóriában. Az összes csoport közül a kínaiak kötötték a versengést a legkevésbé a *sport*hoz, de nagyon alacsony százalékokban adtak asszociációkat a *győzelem/vesztés*, a *gazdaság* és a *pozitív érzelmek* kategóriáiban is.
- A **japán** válaszadók a legnagyobb százalékat érték el az *oktatás* és a *sport* kategóriában és a többi országhoz képest magas százalékat értek el az *evolúció* és a *politika/hatalom* terén. Ugyanakkor az összes csoport közül ők adták a legkevesebb asszociációt a *motivációval* és a *pozitív érzelmekkel* kapcsolatban. Alacsony

százalékban kötötték a versengést a *győzelem/vesztéshez*, illetve a *munkához*, és kevésbé említették a *szinonimákat* is.

- Az **indiai** válaszadók a legnagyobb százalékot érték el a *pozitív érzelmek* és a *művészetek* kategóriában és magas százalékot értek el a *győzelem/vesztés*, a *motiváció*, a *média* és a *szinonima* terén. Az indiai válaszadók a legkevésbé kötötték területekhez a versengést. A *gazdaság*, a *munka*, a *politika* és az *emberek* terén ők adják a legkevesebb asszociációt, de szignifikánsan kevesebb asszociációt adtak a *sport*, az *oktatás* és az *evolúció* terén is.

A versengés területei szempontjából ugyancsak különböztek az egyes csoportok:

- A **sport** mint terület a leginkább az *angol*, a *japán* és a *magyar* válaszadóknál határozza meg a versengés jelentését. Ugyanakkor a *kínaiaknál* szinte alig jelenik meg.
- Az **oktatás** mint fő versengési terület leginkább a *japánokra* jellemző. Az *angoloknál* viszont szinte alig jelenik meg.
- A **gazdaság** területe leginkább a *törökökre* jellemző. Az *indiaiaknál* azonban szinte alig jelenik meg.
- A **munka** területe leginkább a *kínaiakra* és a *törökökre* jellemző. Ugyanakkor alig említik a *japánok*, az *angolok* és az *indiaiak*.
- A **politika** terén való versengés leginkább a *török*, *kínai*, és *japán* válaszadóknál jelent meg. Alig említették az *indiaiak* és a *magyarok*, az *angolok* pedig egyáltalán nem.
- A **média** terén való versengés az *angol*, *indiai* és *török* válaszadóknál volt a legjellemzőbb. Viszont meg sem említették a *magyarok*, a *japánok* és a *kínaiak*.
- A **művészetek** terén való versengés csak az *indiaiaknál* jelent meg.

A versengés jelentésének nemi különbségei

- A versengés szó/jelenség nem mozgatta meg többé vagy kevésbé egyik ország nő és férfi válaszadóit sem, a vizsgálat nem talált nemi különbséget. Ez arra utal, hogy mind a fiatal férfiak, mind a fiatal nők számára a versengés egy-egy társadalomban hasonló kiváltó értékkel bír. A férfiak és nők összesített asszociációi tekintetében is alig mutatkozott nemi különbség. Mindössze három kategóriában találtunk szignifikáns eltérést, a *sport*, a *győzelem/vesztés* és a *negatív érzelmek* terén.
- Mind a *magyarok*, *angolok*, *törökök*, *japánok* és *indiaiak* esetében a *férfiak* szignifikánsan nagyobb súllyal kötötték össze a versengést a sporttal, mint a *nők*. Ez alól egyedül a *kínaiak* voltak kivételek, akiknél a sport kicsi kategóriának bizonyult, de ebben a *nők* adtak több asszociációt.
- A *győzelem/vesztés* és a *negatív érzelmek/agresszió* kategóriák viszont több országban a nőknél fordultak elő szignifikánsan nagyobb súllyal. A *győzelem/vesztés* kategória csak az *európai (angol, magyar, török) nők* esetében volt szignifikánsan nagyobb. A válaszok kategórián belüli megoszlása viszont eltért a három csoportban. A magyar mintában a nemi különbség abból adódott, hogy a magyar nők szignifikánsan nagyobb súllyal említettek vesztesre, kudarcra vonatkozó asszociációkat, mint a magyar férfiak. Az angol és a török mintában a különbség viszont abból fakadt, hogy a nők szignifikánsan nagyobb súllyal említettek a győzelemre vonatkozó asszociációkat, mint a férfiak.
- A *negatív érzelmek/agresszió* kategóriában viszont a *három ázsiai ország női* válaszadóinak asszociációi voltak szignifikánsan nagyobb súlyúak. Bár a kategóriák szintjén nem volt szignifikáns nemi különbség sem a magyar, sem az angol csoportban, ha a legnagyobb súlyú asszociációkat tekintjük, akkor ebben a két csoportban is a *nők negatívabb és ellenségesebb* jelentést tulajdonítottak a

versengésnek, mint a férfiak. A magyar nők inkább összekapcsolták a versengést az ellenségességgel és a stresszel, mint a magyar férfiak. Az angol nők nagyobb súllyal említették az agresszió és harc szavakat, mint az angol férfiak. Mindezek alapján elmondható, hogy az általunk vizsgált hat csoportból egyedül a szekularizált iszlám országban élő török nők versengésnek tulajdonított jelentése az, amelyik nem tartalmazott több negatív elemet (agressziót, ellenségességet, konfliktust, deaktiváló negatív érzelmeket), mint a férfiaké, az első 20 legnagyobb súlyú asszociáció között az ő esetükben egyetlen negatív tartalmú sem szerepelt. Sőt – mint azt fentebb írtuk – a török nők versengésértelmezésének fókuszában jelentősebb szerepet kapott a győzelem, és szignifikánsan több motivációra (ambícióra) vonatkozó asszociációt is adtak, mint a török férfiak, és éppolyan szorosan kapcsolták össze a versengéssel a pénzt és a gazdaságot, mint az egyetemista férfiak.

- Az egyes országok férfi és női válaszadóinak a versengéssel kapcsolatos szubjektív értelmezését tekintve - bár minden országban találtunk mind az asszociációk, mind a kategóriák szintjén szignifikáns nemi különbségeket – annak hangsúlya és struktúrája jobban hasonlított egymásra, mint egy másik ország tagjainak versengés értelmezésére. Mindezek alapján a *kulturális hatás meghatározóbbnak* tűnik a versengésnek tulajdonított jelentésben, mint a nemi szocializáció - egy adott országon belüli - lehetséges különbségeiből fakadó hatás.

A gazdasági fejlődés és a versengés szubjektív jelentése:

- A vizsgálatban szereplő országok közül a legnagyobb GDP-vel Japán és Nagy-Britannia rendelkezik, mindkét országra az utóbbi másfél évtizedben a poszt-materialista értékek voltak a jellemzők és mindkét ország az utóbbi három évben gazdasági stagnálásban vagy recesszióban volt. A jelen vizsgálatban sem az angol, sem a japán egyetemisták nem értek el kiemelkedő értéket a motiváció, az erőfeszítés, a küzdelem, valamint a gazdaság és munka kategóriájában, és a pénz nem volt vezető asszociációjuk.
- Ezzel szemben a három gazdaságilag jelenleg fejletlenebb, ugyanakkor kontinuos gazdasági fejlődést mutató, materiális és túlélési értékekkel jellemezhető ország, Kína, India és Törökország egyetemistái esetében megragadhatóak voltak a gazdasági fejlődés McClelland (1961) által leírt motivációs előrejelzői. A **kínaiaknál** nagy súllyal szerepelt a *motiváció* és az *erőfeszítés*, az **indiaiaknál** a *sok örömmel járó motiváció*, a **törököknél** a *gazdaságra, a pénzre, a piacra irányuló ambíció*.

A kínai és a japán versengésfogalom összehasonlítása

- A két csoport versengésértelmezése csak nagyon kevés hasonlóságot mutatott. A konkrét asszociációk szintjén számolt Átfedési Index mindössze 11 százalék, az egyik legalacsonyabb volt.
- A **kínaiak** vezető asszociációja az *erőteljes/intenzív* és ehhez társul a *nyomás*, a *kegyetlen harc*, mely ösztönösebb, *agresszívebb* versengésre utal. A **japánoké** az *atlétikai találkozó* (az *undokai*), amely egy hatalmas közösségi megmozdulás, *világos szabályok mentén zajló versengés/verseny*.
- A **kínai** versengés fogalom, a túlélési értékekkel összhangban sokkal *energikusabbnak, kegyetlenebbnek, direktebbnek* mutatkozik. Ezzel szemben a **japán** versengés fogalom a versengést sokkal inkább *intézményesült, indirektebb, személytelenebb, és szabályozottabb*, vagyis sokkal kifinomultabb formáiban ragadja meg, amely inkább a poszt-materialista értékeknek felel meg.
- Az *erőfeszítés* fogalma a kelet-ázsiai motivációs felfogás lényege. Bár a **kínaiak** szignifikánsan több súlyozott asszociációt adtak a japánoknál a *motiváció* kategóriában, ugyanakkor mindkét csoportban a motiváción belül az erőfeszítés jelentősebb alkategória volt. A **kínaiak** esetében ehhez társul a *munka* és a *képességek*

kategória is, mely mindkettő szignifikánsan nagyobb arányban határozza meg a versengés jelentését, mint a japánoknál. A **kínai** versengés fogalom tehát inkább hordozza a „*Konfuciánus Dinamizmus*” értékeit (Bond, 1988) mint a japán.

A versengés szubjektív jelentése a poszt-szocialista és túlélési értékekkel rendelkező magyarországi egyetemisták körében:

- A magyar egyetemisták versengésnek tulajdonított szubjektív jelentésében a kínaiak és az indiaiak után a legmagasabb a motiváció kategória. Az erőfeszítés alkategória a kínaiakéval azonos százalékot ért el.
- A motivációra vonatkozó asszociációknál azonban a magyar versengésjelentésben magasabb százalékot értek el a negatív érzelmekre és az agresszióra vonatkozó asszociációk. A kínaiak esetében a negatív érzelmek/agresszió kategóriánál lényegesen dominánsabb helyet foglal el a jelentésben a motiváció, az indiaiak esetében a motivációnál nem a negatív, hanem a pozitív érzelmek érnek el nagyobb százalékot. A viszonylag erős motivációs késztetés lehetséges pozitív eredményét a magyar egyetemisták esetében veszélyeztetheti a negatív és ellenséges érzelmek jelenléte, a riválisok egymás törekvéseit akadályozhatják. A túlélési értékek és a magasabb motivációs utalások gazdasági fejlődéssel való összefüggését (Lynn, 1991; McClelland, 1961) ez az utóbbi kapcsolat nehezítheti.

Az individualizmus és kollektívizmus, valamint a versengés szubjektív jelentése

- Az asszociációk szintjén a legnagyobb átfedést a két erősen individualista és autonóm szelffel rendelkező csoport, az angol és a magyar versengésjelentése mutatta. Ugyanakkor ennek a két csoportnak az asszociációi magas átfedést mutattak a kollektívizmussal és kölcsönösen függő szelffel jellemezhető indiai válaszadók asszociációival.
- A két leginkább kollektívista és kontextuális szelffel rendelkező csoport, a török és az indiai, asszociációi viszont csak kevés átfedést mutattak. Mindez arra utal, hogy a versengés szubjektív jelentésének milyensége nem elsősorban az individualizmus – kollektívizmus illetve az autonóm – kölcsönösen függő én-konstrukció kulturális dimenziók mentén dől el, nem azok által meghatározott.

Szalay és Deese (1978) szerint a kommunikáció pszichológiai szempontból azon múlik, hogy tudjuk, mely témák fontosak másoknak, és ezekhez a témákhoz úgy viszonyulunk, hogy az összhangban legyen azzal a szubjektív jelentéssel, amit az emberek tulajdonítanak nekik. A jelentés számos összetevőből áll, és ezek az összetevők reprezentálják azt, hogy miként érti és értékeli az adott szót, illetve fogalmat egy személy. Ezek az összetevők egyáltalán nem esetlegesek és nem is közhelyszerűek. Ez egyértelműen világossá válik, ha egy meghatározott jelenséggel kapcsolatban a saját nyelvben és kultúrában kapott asszociációkat – amelyeket magától értetődőnek tartunk – összehasonlítjuk egy másik nyelven és másik kultúrában kapott asszociációkkal. Ekkor egyértelmű lesz, hogy a triviálisnak tűnő asszociációk a szubjektív kultúra mélyebb vonásait tárják fel és azt, ahogyan az adott kultúra különbözik a másiktól. Az AGA módszer segítségével sikerült hat különböző kulturális csoportban a versengésről kialakított legfőbb jelentéstartalmakat azonosítani.

A győzelem és vesztes pszichológiája

Az AGA-vizsgálat rávilágított arra, hogy a győzelem és a vesztes minden vizsgált kulturális csoportban része a versengés jelentésének, bár az, hogy mennyire dominálja a versengés jelentéstartalmát, nagyon eltérő lehet. A győzelem/vesztés kiemelkedő jelentéstartalom volt az angol, a magyar és az indiai csoportban, de nem volt kiemelkedő jelentősége a kínai, a japán és a török csoportban.

A sikeres versengés integráns része az emberi énfeljlődésnek, és alapvető szerepet játszik abban, hogy a versenyen alapuló társadalmakban az egyének helyt tudjanak állni. A konstruktív versengés egyik legfontosabb feltétele, hogy a győzelemmel és a veszteséssel kapcsolatban a társadalom tagjai kialakítsák magukban az adott helyzetnek leginkább megfelelő és sikeresen alkalmazható megküzdési stratégiákat – vagyis képesek legyenek kezelni mind a győzelmet, mind a veszteséget (pl. Fülöp, 2001a, Fülöp és Berkics, 2007).

A pszichológiai szakirodalom Fülöp és Berkics (2007) előtt nem vizsgálta elmélyültebben és szisztematikusan, hogy a győzelemre és a veszteségre milyen érzelmi és viselkedéses válaszmintázatok lehetségesek, ezek egymással milyen összefüggésben állnak, illetve azt, hogy a különböző győzelemre és a veszteségre adott reakciómintázatok alkotnak-e egymástól eltérő megküzdési módokat. A rendelkezésre álló ismeretek fragmentáltak voltak, csupán egy-egy vonatkozását tárták fel a győzelem és veszteségek pszichológiájának.

3. Vizsgálat. A győzelemmel és a veszteséssel való érzelmi és viselkedéses megküzdés magyar serdülők körében

A versengés, a győzelem és veszteségek különös jelentőséggel bír az egész élet során, de különösen a serdülőkori időszakban. A serdülőkori olyan időszak, amikor a népszerűségnek és a társak közötti elismertségnek, a társas hierarchiában betöltött szerepnek kiemelt jelentősége van (Coleman és Hendry, 1999). Erikson (1968) szerint a serdülőkori az identitásképzés legfőbb időszaka, amikor a képességeknek és a vágyaknak összhangba kell kerülniük, ezért a társas összehasonlítás és a versengés kiemelt jelentőségre tesz szert. A serdülők különösen érzékenyek a kortárs csoport visszajelzéseire (Savin-Williams és Berndt, 1990). Fournier (2009) a serdülőkori depresszió legfőbb okozójának a versengésbeli veszteséget és az alacsony társas státuszt tekinti.

3.1. A vizsgálat célja

- Fel kívánta tártani, hogy milyen, egymástól jól elkülöníthető mintázatai vannak a győzelem és a veszteségek kezelésének serdülőkori időszakban.
- Fel kívánta tártani, hogy ezek a mintázatok milyen közös, adaptív vagy kevésbé adaptív győzelem-vesztés mintázatokot alkotnak ebben az énfeljlődés szempontjából kritikus periódusban.
- Fel kívánta tártani a nemi különbségeket a győzelem és veszteségek kezelésében serdülőkori időszakban.
- Fel kívánta tártani, hogy van-e különbség a győzelem és veszteségek feldolgozásában különböző tanulmányi színvonalú középiskolák diákjai esetén.

3.2. A vizsgálati módszer

A vizsgálatban zárt kérdéses kérdőívet alkalmaztunk. A kérdőív tételei a korábbi nyílt kérdéses kérdőívet alkalmazó kvalitatív vizsgálatokból (Fülöp, 2009a) nyert legjellemzőbb érzelmi, győzelem- és veszteségtértelezéseket és győzelmet és veszteséget követő reakciókra vonatkozó állításokat foglalták magukba. A kérdőív vizsgálta:

3.2.1 A versengéshez fűződő személyes viszonyt

3.2.1.1. A személyes versengés mértékét (5-fokozatú Likert-típusú skála; 1= Egyáltalán nem vagyok versengő; 5=Erősen versengő vagyok)

3.2.1.2. A válaszadó becslését arra vonatkozóan, hogy milyennek látja környezete őt a versengés szempontjából (1= Egyáltalán nem tartanak versengőnek; 5= Nagyon versengőnek tartanak).

3.2.2. A győzelem és vesztes feldolgozásának különböző aspektusait:

A válaszadóknak egy 5-fokú, Likert-típusú skálán kellett jelezniük, hogy mennyire jellemző rájuk győzelem vagy vesztes esetén egy-egy érzélem, egy-egy értelmezés, illetve viselkedéses válasz (1=egyáltalán nem jellemző; 5= nagyon jellemző). Összesen 91 kijelentést kellett megítélniük.

3.2.2.1. Az érzelmi következményeket:

- Győzelem esetén: például „Büszke vagyok”; „Boldog vagyok”; „Fel vagyok dobva”; „Izgatott vagyok”; „Megnő az önbizalmam”; „Lelkiismeret-furdalást érzek”; „Zavarba hoz”; „Sajnálom a vesztes”; „Kárörömet érzek”; „Semmit nem érzek”.
- Vesztes esetén: például „Szégyellem magam”; „Szomorú vagyok”; „Kimerült vagyok”; „Dühös vagyok magamra”; „Irgykedek”; „Csalódott vagyok”; „Elveszítem az önbizalmam”; „Depressziós leszek”; „Semmit nem érzek”.

3. 2.2.2. Az interperszonális következményeket:

- Győzelem esetén: például „A boldog győztest az emberek általában elismerik”; „A győzelem irigységet vált ki”; „A győztesnek szerénynek kell lennie, mert különben kivívja mások ellenérzését”; „Félek, hogy nem fognak szeretni”.
- Vesztes esetén: például „Lenézettnek érzem magam”; „Félek, hogy nem fognak szeretni”.

3.2.2.3..A viselkedéses következményeket:

- Győzelem esetén: például „A győzelem energiát ad a folytatáshoz. Még nagyobb erővel dolgozom utána”; „Kieresztek egy-egy győzelem után. Utána kevesebbet dolgozom”.
- Vesztes esetén: például „Igyekszem elkerülni a versengéssel járó helyzeteket a jövőben”; „A vesztes energiát ad, legközelebb nagyobb erőfeszítéssel, még többet dolgozom”.

3.2.2.4. A versengési partner szerepét:

- Négyféle szerepet vizsgáltunk: barát, ellenség, ösztönző, összehasonlítás másik

3.2.2.5. A győzelemmel és a veszteséssel kapcsolatos érzelmek időtartamát:

- Ugyancsak Likert-típusú skálán kellett eldönteniük a válaszadóknak, hogy milyen sokáig maradnak fenn a győzelemmel és veszteséssel kapcsolatos érzelmek.

3.2.2.6. A társas kíváncsiságot:

- A társas kíváncsiságot a Marlowe-Crowne Társas Kíváncsiság Skála (MCSD, Crowne és Marlowe, 1960) rövidített C változatával mértük (Reynolds, 1982).

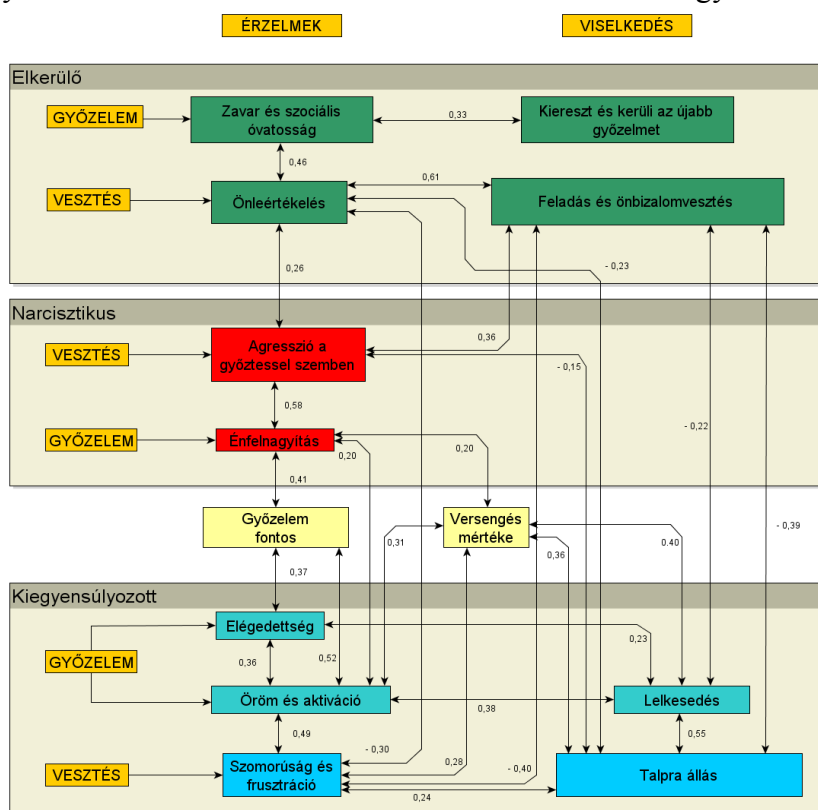
3.3. Résztvevők

351 magyar középiskolás vett részt a felmérésben, amelyből 155 fő (44,2%) volt fiú és 196 fő (55,8%) volt lány. A résztvevők négy különböző iskolából kerültek ki. Két, a tanulmányi mutatóik alapján az országos listát vezető budapesti gimnázium, és két, az országos listán a 100. és 200 hely között elhelyezkedő budapesti gimnázium diákjai, közel fele-fele arányban (magas teljesítmény: 49.3%; alacsony teljesítmény: 50.7%) alkották a mintát.

3.4. Eredmények

- Nemtől és iskolatípustól függetlenül a serdülők versengőbbnek értékelik magukat, mint amit a társas környezetük – véleményük szerint – képes felismerni. Ez az alapvetően intrapszichésen működő versengési motiváció és a tényleges manifeszt magatartás közötti diszkrepanciát tételezi.
- A kutatás során faktoranalízissel, korrelációs analízissel, variancia-analízissel sikerült azonosítanunk mind a győzelemre, mind a vesztesre vonatkozóan lehetséges, egymástól kvalitatívan különböző érzelmi és viselkedési reakciómintázatokat, valamint ezeknek az összefüggéseit. A reakciómintázatokat és korrelációs összefüggéseiket a 1. ábra mutatja

1. ábra. A győzelemre és a vesztesre adott reakciók mintázatai magyar serdülők esetében



- A győzelemre adott érzelmi reakcióknak négyféle mintázatát tudtuk azonosítani a középiskolás diákok mintáján. Három pozitív viszonyulást mutat a győzelemmel kapcsolatban: az Öröm és aktiváció, amely az adott „teljesítményre” reagál boldogsággal, büszkeséggel és megnövekedett energiával; a narcisztikus Énfelnagyítás, amely középpontjában nem az elért teljesítmény, hanem az inflálódott, globális én van, aki másokhoz képest pozicionálja magát; és az Elégedettség, melynek középpontjában ugyancsak az én van, de annak a pozíciója nem változik meg másokhoz képest, hanem a győzelem az egyén önmagához fűződő viszonyára hat pozitívan. A győzelemmel kapcsolatos negatív viszony a Zavar és szociális óvatosság, melynek középpontjában a társas környezet egyénre, mint globális énrre adott lehetséges negatív reakciója áll.
- Vesztés esetén háromféle érzelmireakció-mintázat mutatkozott: az Önleértékelés, amely a globális ént helyezi a középpontba és azt devalválja mind önmaga, mind mások szemében; az Agresszió a győztesrel szemben, melynek középpontjában nem az én, hanem a rivális áll, a „partner negatív” módon; valamint a Szomorúság és

frusztráció, mely a cél el nem érésével kapcsolatos érzelmeket testesíti meg, vagyis középpontjában az egyén és célja viszonya áll.

- A **győzelemmel kapcsolatos viselkedéses reakciók** tekintetében a *Lelkesedés* faktora emelkedett ki, amely a győzelem utáni lelkes folytatásra utal
- A **vesztéssel kapcsolatos viselkedéses reakciók** esetén az *Önbizalomvesztés és feladást*, valamint a *Talpra állás és fejlődést* azonosítottuk.

A győzelem és vesztes érzelmireakció-mintázatai egyrészt jól érzelmezhető kapcsolatban állnak egymással, másrészt a győzelmet és vesztes követő viselkedéses tendenciákkal együttesen alkotják a győzelemmel és a vesztesssel való megküzdés adaptívabb és kevésbé adaptív mintázatait.

- A győzelemmel kapcsolatos *Öröm és aktiváció* – amely a győzelem után energikus továbblépést eredményez – a leginkább a vesztesből talpra álló és továbbfejlődésre készítő *Szomorúság és frusztrációval* mutatott erős együtt járást. A győzelemmel kapcsolatos narcisztikus *Énfelnagyítás* legerősebben a vesztes *Győztesse szembeni agressziójával* függött össze, és mind a győzelem, mind a vesztes esetén inkább a jövőbeni versengésekkel kapcsolatos leállással mutatott együttjárást. A győzelemmel kapcsolatos *Zavar és társas óvatosság*, amely a jövőbeni *győztesek elkerülésének* vágyával járt együtt, vesztes esetén érzelmileg *Önleértékeléssel*, az *Önleértékelés* pedig viselkedésesen az *Önbizalomvesztéssel és feladással* és a versengési helyzetek *kerülésével* mutatott együttjárást (lásd 1. ábra).
- A *személyes versengés mértéke* és a *győzelem fontossága* a győzelem és a vesztes adaptív kezelésével mutatott leginkább pozitív együttjárást (*Öröm és aktiváció* és *Lelkesedés* győzelem esetén és *Szomorúság és frusztráció* valamint *Talpra állás* vesztes esetén).
- Ezen összefüggések alapján lehetőség nyílt megkülönböztetni a versengés leginkább adaptívnak tekintett érzelmi-viselkedéses-társas mintázatát, a *kiegyensúlyozott versengést*, valamint két kevésbé adaptív mintázatot a *narcisztikus versengést* és az *elkerülő versengést* (lásd 1. ábra).

Nemi különbségek:

- Vizsgálatunk a versengéshez fűződő viszony és a győzelem és vesztes serdülőkori feldolgozása tekintetében csak **nagyon kevés nemi különbséget** talált. A magyar serdülő lányok hasonlóan versengőnek vallották magukat, mint a fiúk, és hasonlóan fontos nekik a győzelem, mint a fiúknak
- A győzelemre és a vesztesre adott érzelmi reakciók összmintázatában sem különböztek a serdülő lányok a serdülő fiúktól, de a **lányok** győzelem esetén inkább boldogok és lelkesednek, vesztes esetén pedig inkább kétségbeesnek és sírnak.
- A győzelemre adott viselkedéses reakciókban, a győzelem utáni újult energiával való folytatásra való készségben sem találtunk nemi különbséget, viszont vesztes esetén a **serdülő fiúk** jobb megküzdési képességet mutattak, mint a serdülő lányok. A fiúk a vesztesből inkább nyernek energiát és inkább megtartják az önbizalmukat, ezzel szemben a lányok számára a vesztes inkább jár önbizalomvesztéssel és feladással.
- A vizsgálat azt tükrözi, hogy bár az érzelmi reakciókban nincs különbség, ugyanazok az érzelmi reakciók a fiúk esetében sikeresebben megküzdő viselkedést eredményeznek, mint a lányoknál.

Az iskola tanulmányi teljesítményszintje szerinti különbségek

- A jelen vizsgálatban a magas és az alacsony tanulmányi teljesítményű iskolákba járó diákok egyformán versengőnek vallották magukat és a győzelmet egyformán fontosnak tartották.
- Nem volt különbség a győzelemre adott reakciókban sem.
- A vesztesre adott reakcióik azonban jellegzetesen különböztek. A **magas tanulmányi teljesítményű** iskolába járók hajlamosabbak vesztes esetén szégyenkezni, értéktelennek érezni magukat, vagyis vesztes esetén önmagukra vonnak le következtetéseket. Az **alacsony tanulmányi teljesítményű** iskolába járók viszont a vesztesre inkább reagálnak agresszív és ellenséges módon, és inkább fordítják a figyelmüket a riválisra negatív módon, mint a magas tanulmányi teljesítményű iskolák diákjai. A vesztesre inkább düh, idegesség a bosszú vágya és összesített reakcióként az agresszió a győztesrel szemben jellemző rájuk.
- Az **alacsony tanulmányi teljesítményű** iskolába járók inkább gondolják úgy, hogy a győztesre a környezet irigységgel reagál, és inkább ellenségnek tekintik a riválisukat, mint a magas tanulmányi teljesítményű iskolába járó kortársaik.

4. Vizsgálat. A győzelemmel és a vesztesrel való érzelmi és viselkedéses megküzdés magyar egyetemisták körében

4.1. A vizsgálat célja

- Miután megvizsgáltuk, hogy milyen érzelmi, viselkedéses és interperszonális reakcióminták azonosíthatóak a győzelemmel és a vesztesrel kapcsolatban a középiskolás, serdülő korosztályban felmerült a kérdés, hogy vajon ezek a mintázatok általánosíthatóak-e más életkori csoportokra is, vagy a kapott eredmények specifikusan a serdülő korosztály győzelemmel és versengéssel való megküzdésére érvényesek. Ezért a vizsgálatot megismételtük a felnőttkor küszöbén lévő egyetemista csoporttal.
- Ebben a vizsgálatban is külön figyelmet fordítottunk a lehetséges nemi különbségek feltárására.
- Vizsgálódásunkat kiterjesztettük a győzelemmel és a vesztesrel való megküzdés egyetem helye és születési hely szerinti demográfiai összefüggéseire is.

4.2. Résztvevők

A kérdőívet 302 fő töltötte ki, közülük 111 fő (38%) volt férfi, 178 fő (62%) pedig nő (14 főnél hiányzik ez az adat). Életkorukat tekintve 19 és 34 év közötti fiatal felnőttek voltak a résztvevők, átlagéletkoruk 22,5 év volt. A résztvevők mindegyike egyetemi hallgató volt.

4.3. Vizsgálati módszer

A kutatásban ugyanazokat a kérdőíveket alkalmaztuk, amelyeket a gimnazistákkal végzett kutatásban (Demográfiai kérdőív, Győzelem és Vesztes Kérdőív, Marlowe-Crowne-C kérdőív), és ugyanazokkal a statisztikai eljárásokkal elemeztük.

4.4. Eredmények

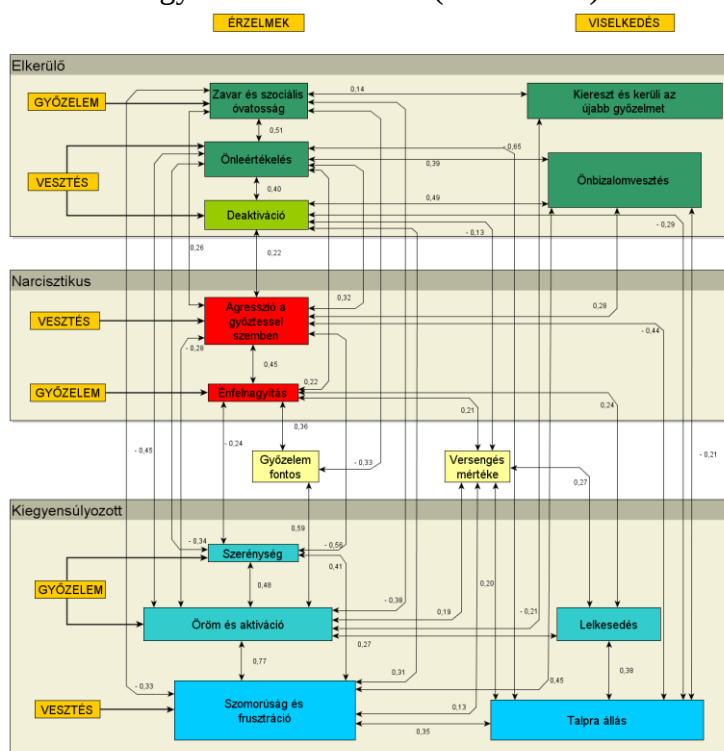
- Nemtől és egyetem helyétől függetlenül az egyetemisták versengőbbnek értékelik magukat, mint amit a társas környezetük – véleményük szerint – képes felismerni. Ez egyetemista korban is az alapvetően intrapszichésen működő versengési motiváció és a tényleges manifeszt magatartás közötti diszkrepanciát tételezi.

Az egyetemista csoporttal zajló kutatás során is sikerült azonosítanunk mind a győzelemre, mind a vesztesre vonatkozóan lehetséges, egymástól kvalitatívan különböző érzelmi mintázatokat.

- Az egyetemista mintán a **győzelemmel** kapcsolatban szintén **négyféle érzelmireakció-mintázatot** tudtunk azonosítani. Három pozitív viszonyban állt a győzelemmel: az *Öröm és aktiváció*, az *Érfelnagyítás* és a *Szerénység* (utóbbi a győzelem utáni érfelnagyítás kontroll alatt tartására utal), valamint szintén egy, a győzelemmel negatív viszonyt kifejező mintázatot találtunk a *Zavar és szociális óvatosság*ot.
- **Vesztés** esetén szintén **négyféle érzelmireakció-mintázatot** azonosítottuk az *Önleértékelést*, a *Szomorúság és frusztrációt*, az *Agressziót a győztesrel szemben* és a *Deaktivációt* (utóbbi a vesztes egyén energiaháztartását helyezi a fókuszba, vagyis a gyengeségének, fáradtságának, tehetetlenségének mértékét).
- A viselkedéses reakciók tekintetében a **győzelemmel** kapcsolatban szintén a *Lelkesedés* faktora emelkedett ki.
- **Vesztés** esetén a *Talpra állás és fejlődés* és az *Önbizalomvesztés* faktorát azonosítottuk.

A győzelem érzelmi mintázatai és a vesztes érzelmi mintázatai ebben a korosztályban is egyrészt jól érzékelhető kapcsolatban állnak egymással, másrészt a győzelmet és a vesztes követő viselkedéses tendenciákkal, és együttesen alkotják a győzelemmel és a veszteséssel való megküzdés adaptívabb és kevésbé adaptív mintázatait (lásd 2. ábra).

2. ábra. A győzelemre és a vesztesre adott érzelmi és viselkedéses reakciók mintázatai magyar egyetemisták körében (korrelációk)



- A győzelemmel kapcsolatos *Öröm és aktiváció* – amely a győzelem után energikus továbblépést eredményez – a leginkább a vesztesből talpra álló és továbbfejlődésre készülő *Szomorúság és frusztrációval* mutatott erős együtt járást. A győzelemmel kapcsolatos narcisztikus *Érfelnagyítás* legerősebben a vesztes *Győztesrel szembeni*

agressziójával mely utóbbi az *Önbizalomvesztéssel* mutatott együttjárást. A győzelemmel kapcsolatos *Zavar és szociális óvatosság*, amely a jövőbeni *győzelmek elkerülésének* vágyával járt együtt, vesztes esetén érzelmileg *Önleértékeléssel*, az *Önleértékelés* pedig viselkedésesen az *Önbizalomvesztéssel* és a versengési helyzetek *kerülésével* mutatott együttjárást (lásd 2. ábra).

- A *személyes versengés mértéke* és a *győzelem fontossága* leginkább a győzelem és a vesztes *adaptív kezelésével* mutatott különböző erősségű pozitív együttjárást (*Öröm és aktiváció* és *Lelkesedés* győzelem esetén és *Szomorúság és frusztráció*, valamint *Talpra állás* vesztes esetén) (lásd 2. ábra).
- Ezen összefüggések alapján az egyetemista csoportban is lehetőség nyílt megkülönböztetni a versengés leginkább adaptívnek tekintett érzelmi-viselkedésetársas mintázatát, a *kiegyensúlyozott versengést*, valamint két kevésbé adaptív mintázatot a *narcisztikus versengést* és az *elkerülő versengést* (lásd 2. ábra).

Nemi különbségek

- Nem volt szignifikáns nemi különbség a saját és társaknak tulajdonított versengés között, a fiatal felnőtt egyetemista férfiak és nők egyforma mértékben vallották magukat versengőnek, és azonos mértékű versengés percepcióját feltételezték másokról. Nem volt nemi különbség a győzelem fontosságában sem.
- A győzelemre adott érzelmi reakciók tekintetében a **fiatal** nőkre jellemzőbb volt a *zavar* érzelme és a *Zavar és szociális óvatosság* érzelmireakció mintázata.
- A vesztesre adott érzelmi reakciók tekintetében a **fiatal nők** szignifikánsan inkább reagálnak *Önleértékeléssel* és *Deaktivációval* a vesztesre, mint a fiatal férfiak.
- A győzelemre adott viselkedésetársas reakciók esetében a **férfiak** a „*legközelebb is megpróbálok győzni*” tételen értek el szignifikánsan magasabb értéket.
- A vesztesre adott viselkedésetársas reakciók esetében a **fiatal férfiak** inkább „*megtartják az önbizalmukat*” mint a fiatal nők, akik viszont szignifikánsan inkább reagálnak „*Önbizalomvesztéssel*” mint a fiatal férfiak.

Az egyetem helye és a születési hely szerinti különbségek

- Nem volt szignifikáns különbség a saját versengés megítélésnek a mértéke és a között, hogy a megkérdezett szerint a társak mennyire tartják versengőnek sem az egyetem helye, sem a születési hely szerint. Ugyanakkor a győzelem a Budapesten egyetemre járóknak szignifikánsan fontosabb volt.
- A **győzelemre adott érzelmi reakciók** faktoraiban az egyetem helye szerint három faktoron is szignifikáns különbség mutatkozott. A Budapesten tanulók az *Öröm és aktiváció* és a *Szerénység* faktoron, a vidékiek a *Zavar és szociális óvatosság* faktoron értek el magasabb értéket. A születési hely szerint nem volt különbség a győzelemre adott érzelmi reakciók faktorszkóráiban.
- A **vesztésre adott érzelmi reakciók** faktoraiban is találtunk szignifikáns eltérést az egyetem helye szerint. A Budapesten tanulók a *Szomorúság és frusztráció* faktoron, a vidéken tanulók az *Önleértékelés* faktoron értek el szignifikánsan magasabb átlagot. A vidéken születettek inkább jellemzőnek bizonyult az *Aggresszió a győztes szemben* vesztes esetén, mint a Budapesten születettek.
- A győzelemre adott viselkedésetársas reakciók esetében a Budapesten tanulóknál inkább jellemző volt, hogy legközelebb is megpróbálnak győzni, *energiát nyernek a győzelemből* és *új célokat állítanak fel*.
- A vesztesre adott viselkedésetársas reakciók esetében a Budapesten egyetemre járóknál jellemzőbb volt a *Talpra állás és fejlődés*.

- A vidéken egyetemre járók inkább tekintik a riválisukat *ösztönzőnek* és *ellenségnek*, mint a Budapesten egyetemre járók. A vidéken születettek inkább tekintik a riválisukat *ellenségnek*, mint a Budapesten születettek.

5. Vizsgálat. Magyar serdülők és egyetemisták győzelemmel és veszteséssel való megküzdésének mintázatai: összehasonlító elemzés

5.1. A vizsgálat célja

- Az összehasonlítás során fel kívánjuk tární, hogy melyek a győzelemmel és veszteséssel való megküzdésnek azok a mintázatai, amelyek mindkét életkori csoportban és mintán jellemző megküzdési módok, ezért feltehetőleg általánosíthatók, és melyek azok a jellemzők, amelyek különböznek a két életkori csoportban.
- A versengéshez fűződő viszony és a győzelemmel és veszteséssel való megküzdés lehetséges életkori változásainak feltárása a keresztmetszeti vizsgálattal.

5.2. Résztvevők

Összesen 640 magyar, közép-, ill. felsőoktatásban részt vevő személy adatait vizsgáltuk. Közülük 351 középiskolás (54,8%) és 289 egyetemista (45,2%) volt. Mindkét mintában kevesebb volt a fiú, mint a lány: a középiskolásoknál a kitöltők 44%-a, az egyetemistáknál 38%-a volt a fiúk/férfiak részaránya. A középiskolások mindegyike budapesti volt, az egyetemisták 43 százaléka budapesti egyetemre járt, 57 százaléka vidéki egyetemre járt.

5.3. Módszer

Az azonos módszerrel (Demográfiai kérdőív, Győzelem és Veszteség Kérdőív, Marlowe-Crowne-C kérdőív) felvett adatok statisztikai elemzése, a konstruktum ekvivalenciák (Tucker-phi, Van de Vijver és Leung, 1997) megállapítása, skálák képzése, az eredmények skálák mentén történő összehasonlítása, a funkcionális ekvivalenciák megállapítása volt. A konstruktum és funkcionális ekvivalenciák alapján a Győzelemmel és Veszteséssel kapcsolatos Érzelmi és Viselkedési Megküzdés Modell magyar mintán történő felállítása volt.

5.4. Eredmények

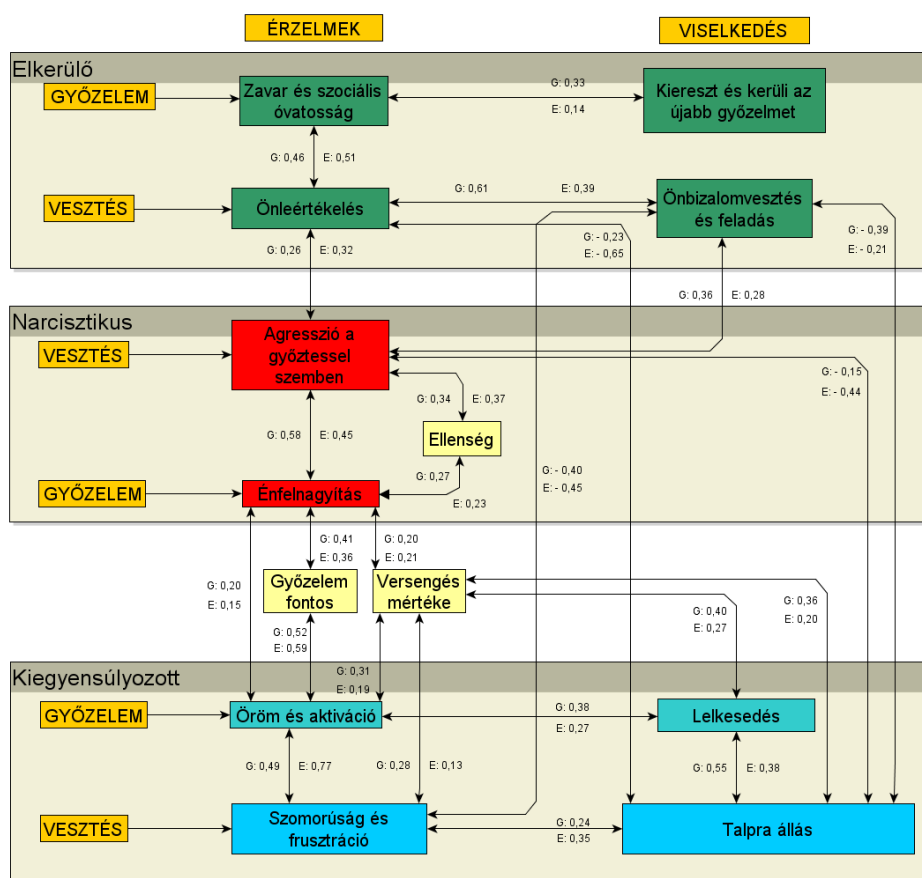
A győzelemre és veszteségre adott érzelmi és viselkedési reakciók esetében a reakciómintázatok nagy része megegyezett a két csoportban, a konstruktumekvivalencia vizsgálatok alapján (Tucker-phi > 0,85, Van de Vijver és Leung, 1997) a magyar serdülők és a felnőttkor küszöbén álló fiatalok közel azonos módon konstruálják meg a győzelemre és veszteségre adott pszichés válaszokat.

- A **győzelemre** adott **érzelmi reakciók** esetében a négy azonosított mintázat közül három strukturális ekvivalenciát mutatott: az *Öröm és aktiváció*, az *Énfelnagyítás* és a *Zavar és szociális óvatosság*. Mindössze egy reakció volt eltérő: a gimnazistáknál a negyedik mintázat a győzelemmel és önmagával való *Elégedettség*, az egyetemistáknál a *Szerénység* volt.
- A **vesztésre** adott **érzelmi reakciók** esetében is három strukturálisan megegyezőt találtunk: az *Önleértékelést*, az *Agressziót a győztesse szemben* és a *Szomorúság és frusztrációt*. Az egyetlen eltérés az egyetemistáknál azonosított negyedik reakciómintázat, a *Deaktiváció* volt.
- A **győzelemmel** kapcsolatosan azonosított **viselkedési reakció** a *Lelkesedés* is strukturálisan ekvivalens volt és hasonlóképpen strukturálisan ekvivalens volt a **vesztéssel** kapcsolatos *Talpra állás és fejlődés*, valamint az *Önbizalomvesztés*.

Ez a nagyfokú egyezés arra utal, hogy a győzelem és vesztes érzelmi és viselkedési feldolgozásának olyan mintázatait sikerült azonosítanunk, amelyek legalábbis erre a két korosztályra és a magyar fiatalokra általánosíthatónak tűnnek, hiszen két különböző életkorú és élethelyzetű csoportban a győzelem és vesztes mintázatai a Tucker-phi vizsgálatok alapján megfeleltek a leghíresebb konstruktekvivalencia szabályainak (Van de Vijver és Leung, 1997).

Nemcsak az egyes reakciómintázatoknak volt megegyező konstrukta, hanem ezeknek a mintázatoknak az egymással való összefüggései is számos egyezést (funkcionális ekvivalencia) mutattak. Ezek alapján felállítottuk a Győzelem és Vesztes kezelésének közös Pszichológiai Modelljét, amelyben három tipikus érzelmi-viselkedési-társas mintázatot különböztettünk meg: a *kiegyensúlyozott*, a *narcisztikus* és az *elkerülő versengést* (3. ábra).

3. ábra. A győzelem és a vesztes kezelésének reakció mintázatai: a Győzelem és Vesztes Pszichológiai Modellje magyar középiskolások és magyar egyetemisták körében



Megjegyzés: a gimnazistákra jellemző korrelációt a G; az egyetemistákra jellemző korrelációt az E jelzi.

- A leginkább adaptív megküzdési móddal a **kiegyensúlyozott versengés** jellemezhető, amely során a győzelem és a vesztes által keltett érzelmek, az öröm, büszkeség, illetve szomorúság és frusztráció megélhető, azonban a kiegyensúlyozott versengő mind a győzelem, mind a vesztes hatására energikus marad, talpra áll és vállalja a további kihívásokat.
- Kevésbé adaptív a **narcisztikus versengés**, melyet a győzelemmel kapcsolatos narcisztikus, kárörvendő, a veszteset lenéző és önfelnagyító reagálás jellemez, amely azzal is jár, hogy a győztes kiereszt, és nem állít fel új célokat. Ehhez vesztes esetén a

győztes iránti agresszió, harag és gyűlölet, valamint a vesztes elfogadásának nehézsége, önbizalomvesztés és feladás társul. A narcisztikus versengésre a versengési partnerrel kialakított ellenséges viszony a jellemző.

- Hasonlóan kevésbé adaptív megküzdési móddal jár az **elkerülő versengés**, amelyre győzelem esetén a zavar, a társas környezet ellenérzéseitől és szeretetének az elvesztésétől való félelem és a versengés és győzelem jövőbeni elkerülésének az igyekezete jellemez, míg vesztes esetén az önleértékelés és a feladás.

A két korosztály összehasonlítása során úgy tűnt, hogy a középiskolás minta mutatott adaptívabb megküzdést a győzelemmel és veszteséssel kapcsolatban.

- A **gimnazisták szignifikánsan versengőbbnek** vallották magukat és **fontosabbnak tartották a győzelmet**, mint az egyetemisták.
- A **győzelemre adott érzelmi reakciók** terén a **gimnazisták** inkább reagálnak **Örömmel és aktivációval** mint az egyetemisták.
- Ezzel szemben az egyetemistákat erősebben jellemezte **győzelem esetén a Zavar és szociális óvatosság** mint **érzelmi reakció**.
- A **vesztésre adott érzelmi reakciókat** tekintve az egyetemisták magasabb átlagot értek el az **Önleértékelés** skálán, mint a középiskolások.

A későbbi elemzés azonban feltárta, hogy a különbség valójában **nem a középiskolások és az egyetemisták között** van, hanem a **budapestiek** (budapesti középiskolások és Budapesten tanuló egyetemisták között nem volt különbség) és a **vidéken tanuló egyetemisták között**, vagyis nem életkori, hanem Budapest-vidék különbségről van szó. A **budapestiek jobb megküzdési stratégiákkal** rendelkeznek (életkortól függetlenül), mint a vidékiek.

- Az összehasonlító vizsgálatunkban volt egy életkorinak bizonyuló különbség, amely viszont a **serdülőkorra** vonatkozóan figyelmeztető. A serdülők esetében az elkerülő mintázatban szignifikánsan erősebbek voltak a korrelációs összefüggések (**zavar és győzelem kerülés, önleértékelés és önbizalomvesztés és feladás és nem talpra állás**), mint az egyetemisták esetében. Bár ez a mintázat a statisztikai összehasonlításban kevésbé jellemzi a budapesti csoportot (ezen belül a serdülőket is), amennyiben mégis ez a mintázat jelenik meg, akkor az összefüggések robosztusabbak.

Nemi különbségek korosztályonkénti összehasonlítása

- Mindkét korosztályban a **lányok/nők kevésbé adaptív** megküzdési stratégiát mutattak, mint a fiúk/férfiak. Mind a gimnazista lányok, mind az egyetemista nők inkább reagálnak a vesztesre **önbizalomvesztéssel és feladással**, mint a fiúk/férfiak. A fiúkra/férfiakra ezzel szemben jellemzőbb vesztes után az **önbizalom megtartása** és a **vesztés utáni energikus folytatás és győzelemre törekvés**. Az érzelmeknek **sírás** formájában történő kifejezése mindkét korosztályban a lányokra/nőkre jellemzőbb.
- Az **egyetemista nők** győzelemhez fűződő viszonya konfliktusosabbnak bizonyult, mint a serdülő lányoké és a fiúk/férfiaké. A győzelemre inkább **zavarral és szociális óvatossággal** reagálnak, mint az egyetemista férfiak, és vesztes esetén nemcsak az **önbizalomvesztés** mint viselkedéses válasz, hanem az **önleértékelés**, valamint a **deaktiváció** mint érzelmi válaszok is jellemzőbbek rájuk, mint férfi kortársaikra.

6. Vizsgálat. Kínai középiskolások győzelemmel és veszteséssel való megküzdése

A két különböző korosztályhoz tartozó magyar csoporttal végzett vizsgálat igazolni látszott azt a kiinduló feltevésünket, hogy a vannak a versengésbeli győzelem és vesztes kezelésének olyan emocionális és viselkedéses mintázatait, amelyek mindkét korosztályban megjelennek, és azonos struktúrába illeszkednek. Ez megengedte azt a további feltételezést, hogy olyan

folyamatokról van szó, amelyek a győzelem és vesztes lélektanának univerzálisan jellemző vonásai. Annak érdekében, hogy ezt a feltevésünket ellenőrizzük, egy olyan kulturális közegben ismételtük meg a vizsgálatot, amely a magyartól kulturális értelemben kellően távol van: a kínaiában.

6.1. A vizsgálat célja

- Egyrészt meg kívántuk tudni, hogy a magyar középiskolások és egyetemisták győzelemmel és veszteséssel való megküzdéséről kapott eredmények mennyire általánosíthatóak, mennyire tükröznék a győzelemmel és veszteséssel kapcsolatos érzelmek és viselkedések univerzális vonásokat.
- A kutatás másik célja az volt, hogy a lehetséges hasonlóságok mellett feltárjuk, hogy milyen győzelemmel és veszteséssel való megküzdés jellemzi azokat a kínai középiskolásokat, akik egy olyan dinamikusan változó társadalomban szocializálódnak, amelyet a rendkívül nagymértékű gazdasági növekedés mellett az értékeknek a folyamatos változása jellemez. A kínai társadalomban intenzív verseny van az élet minden területén, ugyanakkor nincs olyan vizsgálat, amely kifejezetten azt kívánta volna feltárni, hogy ezzel az intenzív versennyel, a versengésbeli győzelemmel és veszteséssel kapcsolatban milyen érzelmi és viselkedéses megküzdéssel rendelkeznek a kínai fiatalok.
- A vizsgálat választ kíván adni arra a kérdésre is, hogy milyen adaptív és kevésbé adaptív megküzdési módok azonosíthatók egy olyan társadalom serdülői esetében, amelyben az egyke politika miatt az egyes egyénre óriási nyomás nehezedik, hogy sikeres legyen.
- Arra is választ kerestünk, hogy milyen győzelem és vesztes kezelés jellemző a serdülőkre egy olyan társadalomban, amely erősen individualista és erősen kollektivistá vonásokat egyaránt mutat.
- Arra is választ kívántunk kapni, hogy az egyke politika következményeképpen a fiú és lány gyerekekkel kapcsolatos szülői elvárások hasonlóvá válása miatt, illetve a lány gyerekekkel kapcsolatos megnövekedett teljesítményelvárások következtében a kínai serdülő lányok versengéshez fűződő viszonya és a győzelem és vesztes kezelése mutat-e erre a megváltozott érték- és elvárásrendszerre utaló jellegzetességeket.

6.2. Vizsgálati módszer

A vizsgálatban (néhány tétel eltéréssel) ugyanazt a zárt-kérdéses kérdőívet alkalmaztuk, amelyet a magyar középiskolásokkal végzett kutatásban. A kínai gimnazisták esetében értékeltettük a válaszadókkal a saját iskolai teljesítményüket is, ugyanakkor nem vettük fel a Marlowe-Crowne-C Társas Kíváncsiság Kérdőívet.

6.3. Résztvevők

A felmérésben 309 kínai úgynevezett felső középiskolás vett részt Tianjin városából, amelyből 137 fő (44,3%) volt fiú, és 172 fő (55,7%) volt lány (átlagéletkor: 16,21).

6.4. Eredmények

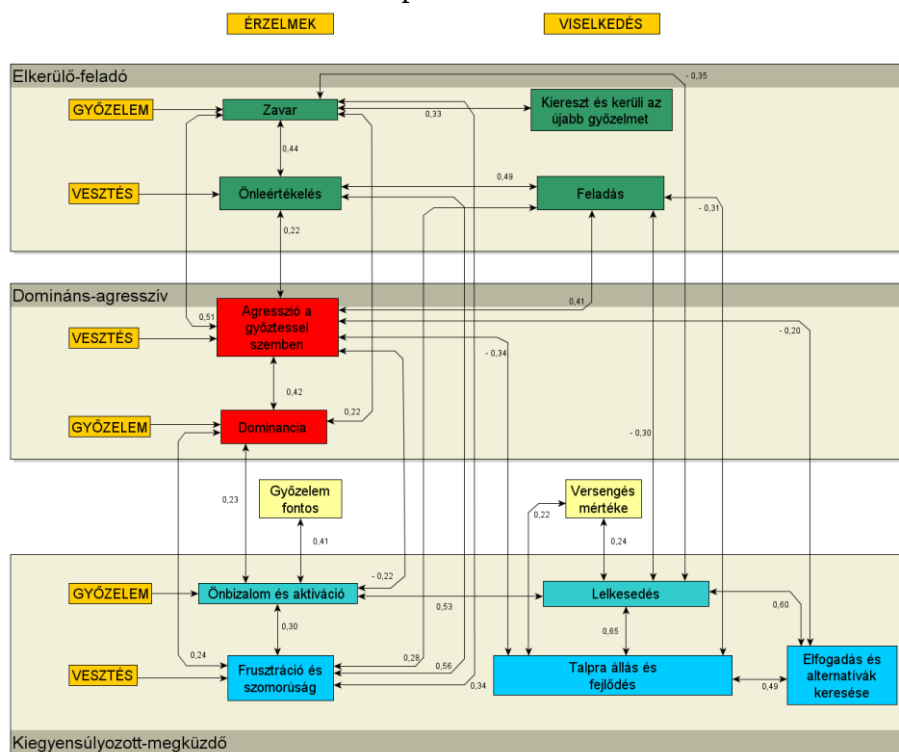
A kutatás során a kínai gimnazisták esetében is sikerült azonosítanunk mind a győzelemre mind a vesztesre vonatkozóan egymástól kvalitatívan különböző **érzelmi és viselkedéses mintázatokat**.

- A **győzelemre** adott **érzelmi** reakcióknak háromféle mintázatát tártuk fel: a győzelemmel kapcsolatos pozitív érzelmeket magában foglaló *Önbizalom* és *aktiváció*, amely további energiák felszabadulásával jár; a *Dominancia*, amely a

győzelem hatalom- és státusznövelő következményeit foglalja magába; valamint a győzelemmel kapcsolatos konfliktusos érzelmi reakciót tükröző *Zavar* mintázatát.

- A **vesztéssel** kapcsolatban is három **érzelmireakció-mintázat** különült el: az önmagába vetett bizalom és az önelfogadás elvesztésével járó *Önleértékelés*; a győztes iránti negatív érzelmeket és az érzelmek teljes tagadását tükröző *Agresszió a győztesrel szemben*; valamint az aktiváló és deaktiváló negatív érzelmeket is magában foglaló *Frusztráció és szomorúság* mintázatát.
- A **győzelemmel** kapcsolatban egy **viselkedéses** reakciót, a *Lelkesedést* sikerült azonosítani, amely az új, versengéssel elérhető célok kitűzését, az önfejlődést és a győzelemből nyert energiák további kihívásokban való felhasználását foglalja magában.
- A **vesztéssel** kapcsolatban három **viselkedéses** reakciómintázatot sikerült azonosítani: a vesztes energizáló hatását magában foglaló *Talpra állást és fejlődést*; az *Elfogadást és alternatívák keresését*; valamint az önbizalom elvesztésével és a versengéskerüléssel járó *Feladást*.
- A kínai középiskolások elsősorban a **rivális** mint *barát* és a rivális mint *ellenség* között tettek különbséget. A *barátságos* versengés az *adaptív/konstruktív* megküzdési mintázatokkal, az *ellenséges* a *nem-adaptív/destruktívabb* megküzdési mintázatokkal mozgott együtt.
- A győzelemre és a vesztesre adott érzelmi és viselkedéses reakciók a kínai csoportban is meghatározott együtt járásokat mutattak. Az érzelmi reakciók esetén a győzelemmel kapcsolatos *Zavar* vesztes esetén az *Önleértékeléssel* járt együtt. A győzelemre adott *Dominancia* a vesztes esetén a *Győztesrel szembeni agresszióval* mutatott együtt járást. A győzelemre adott *Önbizalom és aktiváció* a vesztesrel kapcsolatos *Frusztráció és szomorúsággal* járt együtt. A viselkedéses reakciók esetében a győzelemmel kapcsolatos *Önbizalom és aktiváció* a *Lelkesedéssel*, a *Zavar* a *Kieresztéssel és a győzelem kerülésével* járt együtt.
- A vesztesre adott érzelmireakció-mintázatok egyike sem járt együtt a vesztesrel kapcsolatos adaptív viselkedéses reakcióval, mindegyik viselkedésesen a *Feladással* korrelált pozitívan. A vesztesrel kapcsolatos *Talpra állás és fejlődés* valamint a *Vesztés elfogadása és alternatívák keresése* a vesztesre adott érzelmi reakcióktól lényegében függetlenül jelent meg, a győzelemre adott pozitív viselkedéses reakcióval csak a *Lelkesedéssel* valamint az egyénre jellemző *versengési motiváció mértékével* mutatott pozitív összefüggést (lásd 4. ábra). Egy-egy tétel erejéig pozitívan függött össze a *Frusztráció és szomorúság* érzelmi reakcióval is, de a teljes konstrukttummal nem függött össze. Ez arra utal, hogy a kínai középiskolások esetében a vesztesrel való adaptív megküzdés csak nagyon kevésbé függ össze a vesztesre adott érzelmi reakciók milyenségével. Ez összhangban van azokkal a kutatásokkal, amelyek a kelet-ázsiai kultúrában az egyéni érzelmek helyett a társas normák és elvárások viselkedésirányító és szabályozó szerepét emelik ki (pl. Yamagishi, 2003).

4. ábra. A győzelemre és a veszteségre adott reakciók mintázatai (csak a 0,2 feletti korrelációk) kínai középiskolások esetében



A kínai középiskolások esetében is három egymástól lélektanilag jól elkülöníthető mintázat rajzolódik ki a győzelemmel és veszteséssel való megküzdéssel kapcsolatban: a kiegyensúlyozott-megküzdő és az elkerülő-feladó mintázat erősen elkülönül, a harmadik mintázat a domináns-agresszív mind a kiegyensúlyozott-megküzdő, mind az elkerülő-feladó mintázattal komplex kapcsolatban állt (4. ábra).

- A versengéshez fűződő **kiegyensúlyozott és megküzdő viszonyt** a mind a győzelemre, mind a veszteségre adott pozitív, energikus, az egyén fejlődését szolgáló érzelmek és viselkedéses reakciók kombinációja jellemzi.
- Az **elkerülő-feladó** megküzdési viszonyulás konfliktusos viszonyt jelez a győzelemmel és a veszteséssel szemben is.
- A **domináns - agresszív** viszony leginkább a győzelem és a veszteség státuszmódosító hatására adott reakciómód.
- A versengési partnerek közötti interperszonális viszonyt tekintve a konstruktív kiegyensúlyozott és pozitív megküzdési mintázat esetén a *riválisok inkább barátok*, az elkerülő-feladóban és a domináns-agresszívben *inkább ellenségek*.

Nemi különbségek

- A kínai középiskolás fiúk és lányok a **versengési motiváció** tekintetében *egyformán versengőnek* vallották magukat és egyformán vélekedtek arról is, hogy mások hogyan látják őket versengés szempontjából. *Nem volt különbség* közöttük a *győzelem fontosságának* a megítélésben sem.
- Az **érzelmi reakciók** tekintetében a győzelemre adott reakciók faktorai között *nem volt nemi különbség*. A veszteségre adott érzelmi reakciómintázatok esetében a *lányok* az *Önleértékelés* faktoron, míg a *fiúk* az *Agresszió a győztesrel szemben* faktoron értek el szignifikánsan magasabb értéket.
- A **viselkedéses reakciók** tekintetében a *kínai lányok* azonban mind a győzelem, mind a veszteség esetében egyértelműen konstruktívabb megküzdési mintázatot mutattak,

mint a fiúk. Szignifikánsan magasabb értékeket értek el a *győzelem utáni Lelkesedés* és a *vesztés utáni Talpra állás és fejlődés*, valamint az *Elfogadás és alternatívakeresés* faktorokon.

A *kínai középiskolás lányok* tehát a jelen vizsgálat alapján az érzelmek szintjén nem, de a *viselkedés megküzdés szintjén, jobb megküzdési képességekkel rendelkeznek, mint a fiúk*. Az eredmények azt látszanak igazolni, hogy az egy-gyerek politika hatása a lányok szocializációjában azt eredményezi, hogy azok a versengéssel kapcsolatban a fiúknál adaptívabb megküzdési stratégiákkal rendelkeznek.

7. Vizsgálat. A magyar és kínai középiskolások győzelemmel és veszteséssel való megküzdésének kulturális összehasonlító vizsgálata

A győzelemmel és veszteséssel való megküzdés magyar serdülőkkel és magyar egyetemistákkal végzett vizsgálata feltárta azokat a mintázatokat, amelyek mindkét csoportban megegyeztek és azonos lélektani összefüggéseket mutattak. Ezek alapján felvázoltuk a Győzelemmel és Veszteséssel való Megküzdés Mintázatainak Pszichológiai Modelljét. A kínai serdülőkkel végzett vizsgálat feltárta a vizsgált kínai középiskolás csoportra jellemző győzelemmel és veszteséssel való megküzdés mintázatait.

7.1. A kulturális összehasonlító vizsgálat célja

- Meg kívánja vizsgálni, hogy vannak-e olyan megküzdési mintázatok, amelyek azonosak a két csoport között és amelyek azonos összefüggéseket mutatnak, vagyis egy univerzális lélektani modell irányába mutatnak.
- Meg kívánja vizsgálni a két csoport között milyen kulturális különbségek mutatkoznak a győzelemmel és veszteséssel való megküzdés terén.

A kutatás számos további kérdést tett fel:

- Vajon a korábbi kutatások során azonosított magyarországi ambivalens attitűd a versengéssel kapcsolatban és a győzelemmel és veszteséssel kapcsolatos szocializáció hiányosságai, szemben a kínai egyértelműen pragmatikus, a versengés szükségességét nem megkérdőjelező, ugyanakkor a veszteséssel való aktív megküzdésre biztató szülői és tanári szocializáció megragadható-e a magyar és a kínai középiskolások győzelemmel és veszteséssel való megküzdésének jellegzetességeiben.
- Meg kívántuk vizsgálni, hogy a korábbi, más módszerrel (nyílt kérdéses kérdőívvel) végzett győzelemre és vesztesésre vonatkozó kulturális összehasonlító vizsgálatok (Fülöp, 2002c; Fülöp, 2009a) eredményei, mely szerint a magyar fiatalokra győzelem esetén a társas környezet negatív reakciójától való félelem az inkább jellemző (Fülöp, 2009a), a veszteség esetén pedig inkább a deaktiváló, mint az aktiváló érzelmek (Fülöp, 2002c), megtalálhatóak-e egy más módszerrel végzett és más kulturális csoporttal való összehasonlításban is.

Meg kívántuk vizsgálni, hogy a kutatások szerint szélsőségesen individualistának bizonyuló magyar serdülők és az individualizmussal és kollektívizmussal egyaránt jellemezhető kínai serdülők mutatnak-e bármilyen különbséget a győzelem és a veszteség társas vonatkozásai tekintetében: a győzelemre és a veszteségre adott társas reakciók és a versengési partner szerepének vonatkozásában.

- Meg kívántuk vizsgálni, hogy az AGA módszerrel a versengés szubjektív jelentésében feltárt különbségek megragadhatóak-e a győzelemmel és a veszteséssel való megküzdés mintázataiban és azok egymással való összefüggésében is.
- A kutatás során meg kívántuk vizsgálni, hogy a nemi különbségek hogyan alakulnak a magyar és a kínai csoportokban; vagyis másképp alakulnak-e a nemi különbségek egy olyan csoportban, ahol kifejezett cél a lányok versenyképessé tétele, mint egy olyan

csoportban, ahol nincs ilyen kifejezett cél. Ezen túlmenően meg kívántuk vizsgálni, hogy a magyar serdülő fiúk és a kínai serdülő fiúk, illetve a magyar serdülő lányok és a kínai serdülő lányok között milyen kulturális és nemre jellemző különbségek azonosíthatóak.

7.2. Módszer

Az azonos módszerrel (Demográfiai kérdőív, Győzelem és Vesztes Kérdőív) felvett adatok statisztikai elemzése, a konstruktum ekvivalenciák (Tucker-phi, Van de Vijver és Leung, 1997) megállapítása, skálák képzése, az eredmények skálák mentén történő összehasonlítása, a funkcionális ekvivalenciák megállapítása.

7.3. Résztvevők

A vizsgálatban 351 magyar és 309 kínai gimnazista vett részt. Összesen 292 fiú és 368 lány.

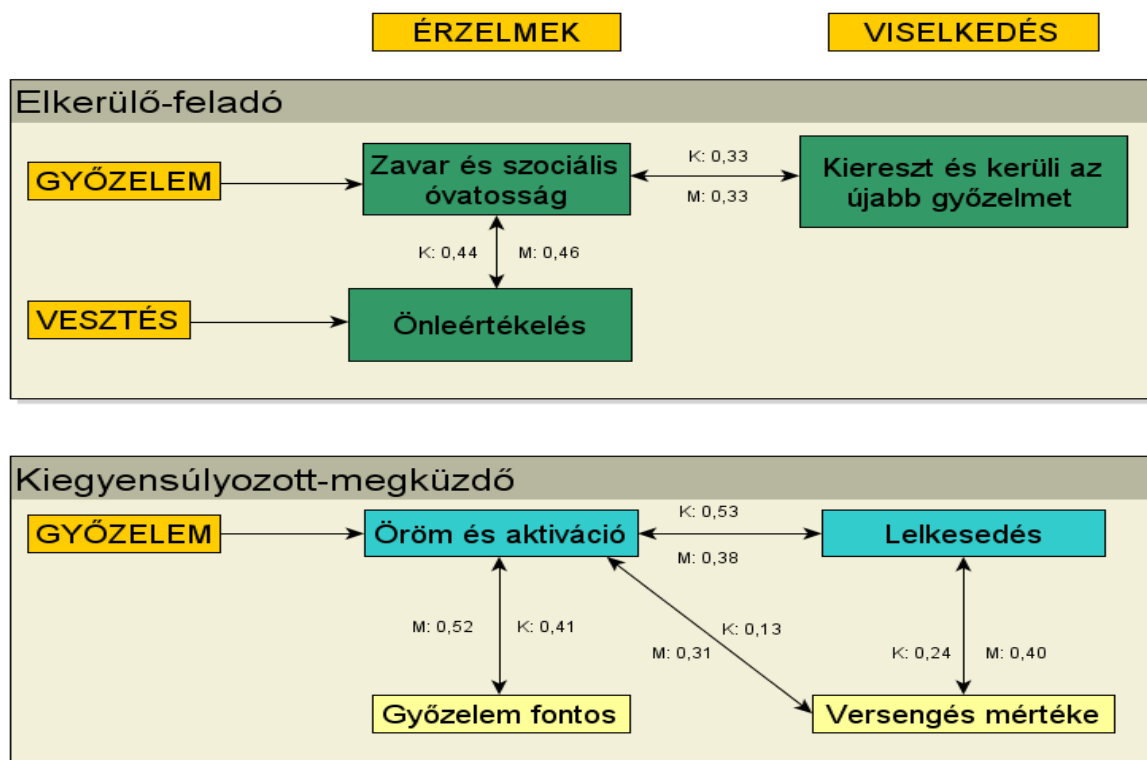
7.4. Eredmények

- A **kínai** középiskolások – összhangban az intenzív versengést megkívánó kínai társadalommal – szignifikánsan versengőbbnek vallották magukat magyar középiskolás kortársaiknál, és szignifikánsan nagyobb volt az átlaga a magyar csoportnál annak is, hogy a környezet véleményük szerint mennyire tartja őket versengőnek.
- A **magyar** középiskolások viszont erősebben fókuszálnak a *győzelemre*, szignifikánsan *fontosabb* számukra, összhangban az AGA vizsgálat (2. vizsgálat) eredményeivel.

Kulturális hasonlóságok

- A győzelemmel és veszteséssel való érzelmi és viselkedéses megküzdésnek vannak olyan reakciómódjai és ezeknek olyan összefüggésrendszere, amelyek két olyan távoli kulturális csoport, mint a magyar és a kínai között mégis erős megegyezést mutatnak. Kétféle viszonyulásrendszer az, ami teljesen azonos értelmezésben található meg a kínai és a magyar serdülők között (konstrukturekvivalens reakciómintázatok). Az egyik a győzelemre és vesztesésre adott *közelítő pszichés mintázat* váza, a másik a győzelemre és vesztesésre adott *elkerülő pszichés mintázat* váza (lásd 5. ábra).
- A **közelítő mintázat** esetében a győzelemmel kapcsolatos *Öröm/Önbizalom és aktiváció* mindkét csoportban együtt jár a *győzelem fontosságával*, a győzelem utáni lelkes továbblépéssel a *Lelkesedéssel*, és mindez mindkét csoportban erősebben jellemzi azokat, akik *önmagukat versengőbbnek* tartják.
- Az **elkerülő mintázat** része a győzelemmel kapcsolatos *Zavar* és a veszteséssel kapcsolatos *Önleértékelés*. Ezek erős, és a két csoportban teljesen azonos mértékű, pozitív korrelációban vannak egymással. A győzelemmel kapcsolatos *Zavar* ugyancsak mindkét csoportban a *győzelem utáni kieresztéssel* teljesen azonos, közepes erősségű korrelációt mutat.

5. ábra. A győzelemre és vesztesre adott strukturálisan ekvivalens érzelmi és viselkedési reakciók a kínai és magyar középiskolások körében



Kulturális különbségek

- A **győzelemre** adott **érzelmi reakciókmintázatok** esetén a magyar és kínai faktorokat összehasonlítva azt kaptuk, hogy az első faktor (**Öröm és aktiváció** ill. **Önbizalom és aktiváció**) (Tucker-phi=,93) és a második (**Zavar és szociális óvatosság** ill. **Zavar**; Tucker-phi=,85) faktor strukturális egyezést mutatott míg a harmadik (**En-felnagyítás** ill. **Dominancia**) (Tucker's phi=,62) faktorban, bár tartalmi hasonlóság volt, strukturálisan nem volt egyezés. A konstruktum ekvivalens faktorok alapján képzett skálák mentén összehasonlítva a **kínaiak** mind az **Öröm és aktiváció**, mind a **Zavar** skálán magasabb pontszámot értek el.
- A vesztesre adott érzelmi reakciók tekintetében a magyar és kínai faktorokat összehasonlítva azt kaptuk, hogy csak az első faktor (**Önleértékelés** ill. **Önleértékelés**) (Tucker-phi=,95) mutatott strukturális egyezést míg a második (**Agresszió a győztessel szemben**; Tucker-phi=,69) és a harmadik (**Szomorúság és frusztráció** ill. **Frusztráció és szomorúság**) (Tucker-phi=,58) faktorban tartalmi hasonlóságuk ellenére nem volt strukturális egyezés. Az **Önleértékelésben** a **kínaiak** értek el magasabb faktorszakárokat.
- A **kínai** serdülők esetében a veszteséssel kapcsolatos érzelmireakció-mintázatok mind különböző erősségű pozitív kapcsolatban álltak egymással: az **Önleértékelés**, a **Győztessel szembeni agresszió** és a **Frusztráció és szomorúság** együtt jártak, egymást erősítették (4. ábra). A **magyar** serdülők körében az **Önleértékelés** és az **Agresszió a győztessel szemben** pozitívan függtek össze, viszont mindketten negatív kapcsolatban voltak a magyar mintában aktiváló jelentésű **Szomorúság és frusztrációval** (2. ábra). A vesztes feletti szomorúság, csalódottság és idegesség a magyar csoportban nem járt együtt sem önleértékeléssel, sem agresszióval, hanem ellenkezőleg a **Talpra állás és fejlődéssel** mutatott összefüggést.

- A győzelemmel kapcsolatos **társas reakciók** tekintetében a **magyar** középiskolások szignifikánsan inkább egyetértettek azzal, hogy a *győzelem irigységet vált ki*, a **kínai** középiskolások viszont szignifikánsan inkább egyet értettek azzal, hogy a *győzelem csodálatot vált ki*.
- A győzelemmel kapcsolatos *Zavar és szociális óvatosság* a **magyarok** esetében sokkal inkább összefüggést mutatott a társas környezet reakcióival (ezért is a szociális óvatosság kiegészítés): pozitívan korrelált a társas környezet *irigységével* és negatívan a társas környezet *elismerő* reakciójával. A **kínaiak** esetében a *Zavar* sokkal kevésbé a társas környezet reakcióihoz kötődik, mindössze az *irigységgel* járt együtt nagyon gyengén pozitívan, más társas reakcióval nem mutatott kapcsolatot, azoktól független volt.
- A viselkedéses reakciók tekintetében a kínaiak mutattak jobb megküzdési módokat. A győzelemmel kapcsolatos *Lelkesedés* faktor konstruktum ekvivalensnek bizonyult (Tucker-phi=,99). A kínaiak érték el a képzett skálán magasabb pontszámot. A vesztes esetén az *Önbizalomvesztés és feladás* és a *Talpra állás és fejlődés* tartalmi hasonlóságot mutattak, de nem bizonyultak konstruktum ekvivalensnek. A tételenkénti összehasonlítás alapján a **kínaiak** erősebb viselkedéses késztetéssel rendelkeznek a vesztes utáni talpra állásra (pl. *energiát nyernek, megtartják az önbizalmukat, a vesztes fejlődésre készíteti őket...*), mint a **magyar** középiskolások, akik inkább *elveszítik az önbizalmukat és feladják*.
- A **magyar** serdülők esetében az érzelmi reakciók inkább ok-okozati kapcsolatban vannak a viselkedéses reakciókkal, míg a **kínai** serdülők esetében az érzelmi és a viselkedéses reakciók lehetnek függetlenek, a viselkedés és az érzelmek között kevésbé szoros kapcsolat áll fent. Az érzelmeknek és a viselkedésnek az euro-amerikaihoz képest viszonylagos függetlensége egymástól sok kelet-ázsiai kutatásban feltárult (Hau és Ho, 2010; Gordon Győri, 2006). A viselkedést nem az érzelmek, hanem a társas környezet normái és elvárásai, a szülőknek, a tanároknak és általában a társadalomnak való megfelelés irányítják (Yamagishi, 2003).
- Az **egyéni versengési motiváció** (versengés mértéke) mind a magyarok, mind a kínaiak esetében a konstruktív megküzdéssel járt együtt, a győzelem esetén az *Örömmel és aktivációval* valamint a *Lelkesedéssel*, a vesztes esetén a *Talpra állással és fejlődéssel*. Az egyéni versengési motiváció *Öröm és aktivációval* és *Lelkesedéssel* való összefüggése azonban szignifikánsan erősebb együtt járást mutatott a **magyar** középiskolások esetében. Ez megerősítette azt a következtetésünket, hogy az egyéni érzelmeknek és motivációnak a magyaroknál nagyobb jelentősége van a viselkedéses következményekben, mint a kínaiaknál.
- A **vesztéssel** kapcsolatos **viselkedéses reakciók** terén a kínai és a magyar lányok pontosan ellentétes mintázatot mutattak. A **kínai lányokra** jellemzőbb volt a *Talpra állás és fejlődés*, valamint az *Elfogadás és alternatívakeresés*, mint a kínai fiúkra. Ezzel szemben a **magyar lányokra** jellemzőbb volt a *Feladás és önbizalomvesztés*, mint a magyar fiúkra.
- A versengési partnereket tekintve a **kínai** középiskolások magasabb átlagot értek el a versengési partner mint *összehasonlítási másik* és a versengési partner mint *ösztönző* tételen. Ezzel szemben a **magyarok** az „*Akikkel versengek, többnyire az ellenségeim. Nem szeretem őket*” kijelentéssel értettek inkább egyet.
- A **magyar** középiskolásoknál a győzelemmel és a veszteséssel kapcsolatos érzelmi és viselkedéses reakciók kevés összefüggést mutattak a *versengési társnak tulajdonított szereppel*. Ezzel szemben a **kínaiak** esetében az egyén és a riválisa közötti interperszonális kapcsolat jellege sűrűbb és szorosabb együtt járást mutatott mind az érzelmi, mind a viselkedéses reakciókkal: a *barátság* egyértelműen a győzelemmel és

a veszteséssel járó pozitív megküzdéssel, az *ellenségesség* pedig a megküzdésre való képtelenséggel, a feladással járt együtt. A versengési társnak tulajdonított nagyobb szerep, a „társas” vonatkozások kiemeltebb megjelenése a kollektivistább és interdependensebb működésre utalnak.

- A **kínai** középiskolásoknál a konstruktív versengési mintázatot a versengő felek közötti *barátság* jellemzi. A **magyar** középiskolásoknál viszont csak az *ellenséges* társas mintázatot sikerült azonosítani, barátságosat nem.

A Győzelemmel és Veszteséssel való Megküzdés Pszichológiai Modellje

A győzelemmel és a veszteséssel kapcsolatos megküzdési módok kutatása során részben arra kerestük a választ, hogy vajon ez az univerzális biológiai „feladat” miként jelenik meg a humán intrapszichés és az interperszonális működésben, és megtalálhatóak-e olyan viselkedésmintázatok, amelyek feltehetően univerzálisan adaptívnak tekinthetők és kulturális, illetve társadalmi különbségeken átívelően jelen vannak. Ugyanakkor célunk volt az is, hogy bemutassuk, hogyan és miképpen térhetnek el a győzelemmel és a veszteséssel kapcsolatos megküzdés mintázatai életkori, nemi és kulturális csoportonként, vagyis miként formálja az emberi szocializáció, tanulás és kultúra ezeket az alapvetően biológiailag determinált folyamatokat. A magyar gimnazistákat és a magyar egyetemistákat összehasonlító vizsgálat megmutatta, hogy azonos kultúrán és társadalmon belül mennyire egyeznek meg egymással ezek a mintázatok, a magyar és kínai középiskolásokat összehasonlító vizsgálat pedig azt mutatta meg, hogy melyek azok a mintázatok amelyek a nagyon különböző kulturális és társadalmi háttér ellenére is azonosnak mutatkoznak.

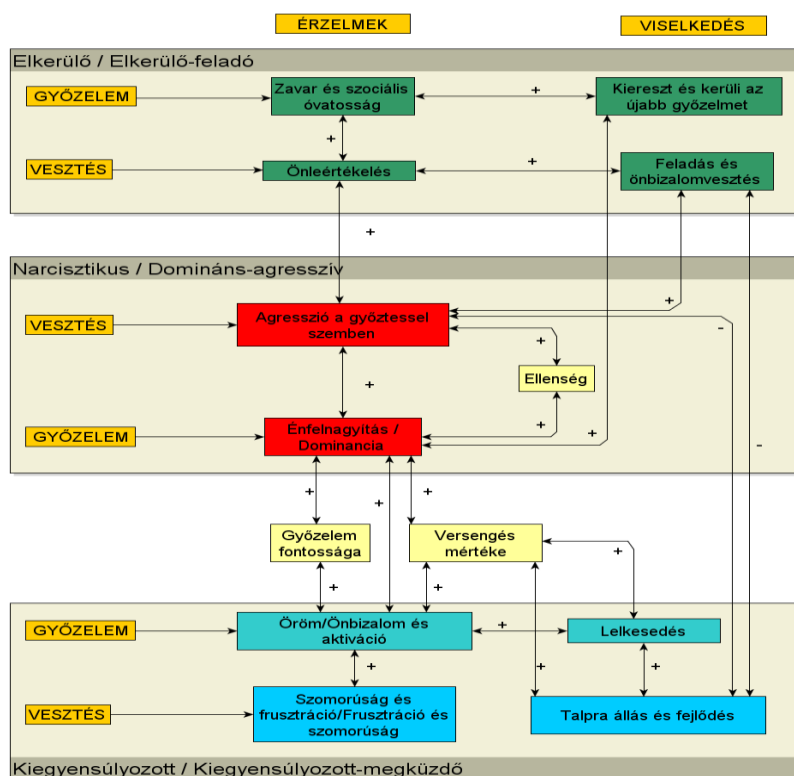
Ahogy azt Bond (1988) írja, a konstruktum ekvivalencia olyan szigorú feltételeknek kell, hogy megfeleljen, hogy robosztusnak mondható, ha két csoport között vannak konstruktumok, amelyek ekvivalensnek bizonyulnak.

A 3. ábra mutatja a magyar középiskolások és egyetemisták közös ábráját. Jól látható, hogy az életkorilag ugyan különböző, de kulturálisan azonos csoporton belül a győzelem és vesztes különböző érzelmi és viselkedési reakciómintázatai jórészt azonos jelentéssel bírnak, a vizsgált csoportok tagjai a legfőbb reakciókon ugyanazt értik, és ezek a reakciók azonos funkcionális kapcsolatban állnak egymással. A két különböző kultúra, a kínai és a magyar összehasonlítása során is találtunk a szigorú konstruktum ekvivalenciának megfelelő mintázatokot, de jóval kevesebbet, mint az azonos kultúrán belül végzett vizsgálatunkban. A két egymástól eltérő kulturális csoport középiskolásai esetében a teljes megegyezés csak egy alapvetően *pozitív, közelítő és egy alapvetően elkerülő* mintázatra vonatkozott (5. ábra). A két ábra (3. és 5. ábra) összehasonlítása alapján egyértelműen levonható a következtetés, hogy az azonos kulturális és társadalmi háttér és az ebből fakadó hasonló szocializációs hatások a győzelemmel és veszteséssel kapcsolatos reakciómintázatok erősen hasonló értelmezését teszik lehetővé két, életkorában és élethelyzetében különböző társadalmi alcsoport között (magyar középiskolások, magyar egyetemisták), míg az erősen eltérő kulturális és társadalmi háttér (magyar gimnazisták és kínai gimnazisták) csak egészen az alapfolyamatok szintjén eredményez teljesen azonos jelentést és működést.

A 6. ábrán azokat a győzelemre és vesztesésre adott érzelmi és viselkedési reakciókat mutatjuk be, amelyek részben konstruktum ekvivalensek, részben tartalmilag hasonlóak voltak, de amelyek egymáshoz való kapcsolódásukban megegyeztek a három különböző mintán (magyar gimnazista, magyar egyetemista, kínai gimnazista), vagyis funkcionális ekvivalenciát

mutattak **mindhárom csoportban**. A korábbi fejezetekben bemutatott háromféle viszonyulás modellje a három minta alapján is felállítható volt.

6. ábra. A magyar gimnazisták, magyar egyetemisták és a kínai gimnazisták győzelemre és veszteségre adott érzelmi és viselkedési reakcióinak az egyesített, funkcionális ekvivalencián alapuló modellje: a Győzelemmel és Veszteséssel való Megküzdés Pszichológiai Modellje



Megjegyzés: + jelöli a pozitív korrelációkat és – jelöli a negatív korrelációkat

A három csoport közös modelljében is világosan elkülönült a győzelem és veszteség kezelésének három mintázata. Az adaptív **kiegyensúlyozott-megküzdő**, a mind a győzelemmel, mind a veszteséssel konfliktusos viszonyt kifejező **elkerülő- feladó** és a riválisokkal ellenséges és agresszív viszonyt tételező **énfelnagyító (narcisztikus)-domináns** mintázat. Mindezek alapján úgy véljük, hogy sikerült felállítani a Győzelemmel és Veszteséssel való Megküzdés Pszichológiai Modelljét, amely lehetőséget ad arra, hogy az életkori, nemi és kulturális különbségeket a feltárt reakciómintázatok és összefüggéseik mentén tudjuk a jövőbeni kutatások során értelmezni.

A jelen vizsgálat lehetővé teszi, hogy kapcsolatot teremtsünk a győzelemmel és a veszteséssel való megküzdés és a versengés konstruktív és destruktív volta között (Fülöp, 1992a; 1995a, Fülöp és Takács, 2013). A **kiegyensúlyozott-megküzdő** mintázat *konstruktív vonásokat* mutat mind az egyén, mind a környezete számára. Az ilyen versengésben a figyelem leginkább a saját teljesítményre és a kitűzött célokra fókuszál, a riválissal, illetve a társas környezettel kapcsolatos reakciókat kevésbé helyezi a középpontba. A versengő felek nem alakítanak ki egymással ellenséges viszonyt és nem kerül be a versengés folyamatába sem a veszteség, sem a győzelemmel szembeni agresszió. Mind az **elkerülő-feladó**, mind pedig az **énfelnagyító-agresszív** mintázat magába foglalja riválisok közötti agressziót, s ezen túlmenően az énfelnagyító-agresszív mintázat kifejezetten ellenséges is, ami a versengésen belül csökkenti a bizalmat, korlátozza a kommunikációt, és lecsökkenti a versengésbeli szabályok betartására való hajlandóságot (Fülöp és Takács, 2013).

Hivatkozott szakirodalom

- Allport, F. H. (1924). *Social psychology*. Boston, MA: Houghton Mifflin Harcourt.
- Antonides, G., Faragó, K., Raynard, B., & Tyszka, T. (1997). Perceptions of economic activities: A Cross-country comparison. In G. Antonides, W. F. Raaij, & S. Maital (Eds.), *Advances of economic psychology* (pp. 39-61). Chichester: Wiley and Sons.
- Bond, M. H. (1988). Finding universal dimensions of individual variation in multicultural studies of values: The Rokeach and Chinese value surveys. *Journal of Personality & Social Psychology*, 55(6), 1009-1015.
- Charlesworth, W. R. (1996). Co-operation and competition: Contributions to an evolutionary and developmental model. *International Journal of Behavioral Development*, 19, 25-39.
- Coleman, J. C., & Hendry, L. B. (1999). *The nature of adolescence*. London: Routledge.
- Crowne, D. P., & Marlowe, D. (1960). A new scale of social desirability independent of psychopathology. *Journal of Consulting Psychology*, 24, 349-354.
- Csukonyi, Cs., & Münnich, Á. (2002). Társas viszonyok az egyetemen. In Á. Münnich (Ed.), *A jövő vezetőinek jelene: Az egyetemi diákság karrierépítési komponenseinek lélektani háttere* (pp. 133-153). Budapest: ELTE, Eötvös Kiadó.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York, NY: Plenum Publishing Co.
- Deutsch, M. (1949a). A theory of cooperation and competition. *Human Relations*, 2, 129-152.
- Deutsch, M. (1949b). An experimental study of the effects of cooperation and competition upon group process. *Human Relations*, 2, 199-231.
- Deutsch, M. (2012). Cooperation and competition. In P. T. Coleman (Ed.), *Conflict, interdependence and justice. The legacy of Morton Deutsch* (pp. 23-40). New York, NY: Springer.
- Dweck, C. S. (1991). Self-theories and goals. The role in motivation, personality and development. In R. A. Dienstbier (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation* (pp. 199-235). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Elliot, A. J. (1999). Approach and avoidance motivation and achievement goals. *Educational Psychologist*, 34, 169-189.
- Epstein, J., & Harackiewicz, J. (1992). Winning is not enough: The effects of competition and achievement orientation on intrinsic interest. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 128-139.
- Erev, I., Bornstein, G., & Galili, R. (1993). Constructive intergroup competition as a solution to the free rider problem: a field experiment. *Journal of Experimental Social Psychology*, 29, 463-478.
- Erikson, E. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York, NY: W.W. Norton.
- Erős, F., Murányi, I., Plichtová, J., & Varga, R. (1997). A társadalmi átalakulás és a demokrácia szociális reprezentációja öt posztkommunista országban. *Politikatudományi Szemle*, 4, 5-27.
- Fekete, S., & Osváth, P. (2005). *Suicide studies - from genetics to psychiatry and culture*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Fournier, M. A. (2009). Adolescent hierarchy formation and the social competition theory of depression. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 28(9), 1144-1172.
- Fülöp, M. (1992b). Cognitive concepts on competition. *International Journal of Psychology*, 27(3-4), 316.
- Fülöp, M. (1992c). Teacher's concepts on competition. *Didaktisk Tydskrift*, 9, 46-57.

- Fülöp, M. (1995a). *A versengésre vonatkozó tudományos és implicit elméletek* (pp. 1-315). (Kandidátusi disszertáció, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest).
- Fülöp, M. (1995b). A versengésre vonatkozó tudományos nézetek, I. A versengő magatartás eredete. *Pszichológia*, 1, 61-111.
- Fülöp, M. (1997). Konkurens finns I var DNA. *Pedagogiska Magasinet*, 4, 8-13.
- Fülöp, M. (1998). A csoport és a közösség szerepe Japánban. *Pszichológia*, 3, 469-498.
- Fülöp, M. (1999a). Students' perception of the role of competition in their respective countries: Hungary, Japan, USA. In A. Ross (Ed.), *Young citizens in Europe* (pp. 195-219). London: University of North London.
- Fülöp, M. (1999b). Japanese students' perception of the role of competition in their country. *Journal of Asian and African Studies*, 3(1-2), 148-174.
- Fülöp, M. (2001a). A versengés, mint szociális képesség. In B. Csapó, & T. Vidákovich (Eds.), *Neveléstudomány az ezredfordulón* (pp. 133-146). Budapest: Tankönyvkiadó.
- Fülöp, M. (2001b). A versengés szerepe. *Új Pedagógiai Szemle*, 3-17.
- Fülöp, M. (2002a). A versengés kulturális tükrében. In L. Halász, M. Marton, & I. Czigler (Eds.), *Az általánostól a különös* (pp. 337-356). Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Fülöp, M. (2002b). Intergenerational differences and social transition: Teachers' and students' perception of competition in Hungary. In E. Nasman., & A. Ross (Eds.), *Children's understanding in the new Europe* (pp. 63-89). Stoke-on-Trent: Trentham Books.
- Fülöp, M. (2002c). Competition in Hungary and Britain perceived by adolescents. *Alkalmazott Pszichológia*, 3-4, 33-55.
- Fülöp, M. (2003a). A versengés, mint szociális készség fejleszthetősége. In A. Zsolnai (Ed.), *Szociális kompetencia – Társas viselkedés* (pp. 170-192). Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Fülöp, M. (2004). Competition as a culturally constructed concept. In C. Baillie, E. Dunn, & Y. Zheng (Eds.), *Travelling facts. The social construction, distribution, and accumulation of knowledge* (pp. 124-148). Frankfurt/New York, NY: Campus.
- Fülöp, M. (2005). The development of social, economical, political identity among adolescents in the post-socialist countries of Europe. In M. Fülöp, & A. Ross (Eds.), *Growing up in Europe today: Developing identities among adolescents* (pp. 11-39). Stoke-on-Trent/Trentham Books, New York, NY: Sterling.
- Fülöp, M. (2008). Paradigmaváltás a versengéskutatásban. *Pszichológia*, 28(2), 113-140.
- Fülöp, M. (2009a). Happy and unhappy competitors. What makes the difference? *Psychological Topics*, 18(2), 345-367.
- Fülöp, M. (2009b). Kultúraközi és kulturális pszichológia Magyarországon. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64(1), 3-83.
- Fülöp, M., & Berkics, M. (2002). Economic education and attitudes towards enterprise, business and competition among adolescents in Hungary. In M. Hutchings, M. Fülöp, & A. Van den Dries (Eds.), *Young people's understanding of economic issues in Europe* (pp. 129-153). Stoke-on-Trent: Trentham Books.
- Fülöp, M., & Berkics, M. (2007). A győzelemmel és a veszteséssel való megküzdés mintázatai serdülőkorban. *Pszichológia*, 27(3), 194-220.
- Fülöp, M., Aktan, E., Davies, I., & Navarro, A. (2012). The cooperative competitive European citizen: is this notion present in the representation of citizenship among student teachers in four countries? In S. Striker (Ed.), *Adult education. Historical and theoretical aspects* (pp. 11-21). Budapest: ELTE, Eötvös Kiadó.
- Fülöp, M., Goodwin, R., Goebel, K., Grad, H., Martin Rojo, L., Nguyen Luu, L. A., & Berkics, M. (2007). Integration of Chinese immigrant children in four countries: Germany, Hungary, Spain and the UK. In A. Ross (Ed.), *Citizenship education in society* (pp. 331-343). London: London Metropolitan University.

- Fülöp, M., Roland-Levy, C., & Berkics, M. (2004). Economic competition perceived by French and Hungarian adolescents. In A. Ross, (Ed.), *The experience of citizenship* (pp. 325-331). London: London Metropolitan University.
- Fülöp, M., Berkics, M., Son, K. A., & Ko, J. W. (2002). Hungarian and Korean social axioms. In P. Boski, F. J. R. Van de Vijver, & A. M. Chodyncka (Eds.), *Proceedings of the Fifteenth International Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology* (pp. 485-501). Warszawa: Institute of Psychology of the Polish Academy of Sciences.
- Fülöp, M., & Takács, Sz. (2013). The cooperative competitive citizen: what does it take? *Citizenship, Teaching, Learning*, 8(2), 131-156.
- Gervai, J., Turner, P. J., & Hinde, R. A. (1994). Kisgyermekek személyisége a szülők és óvónők megítélése szerint: nemi különbségek, kultúrközi összehasonlítás és kapcsolat a megfigyelt viselkedéssel. *Pszichológia*, 14(1), 85-107.
- Gordon Győri, J. (2006). *Az oktatás világa Kelet- és Délkelet-Ázsiában*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Green, E. G. T., Deschamps, J. C., & Paez, D. (2005). Variation of individualism and collectivism within and between 20 countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(3), 321-339.
- Halász, L. (1974). *A „Cigányok” című film hatásának összehasonlító vizsgálata*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutató Központ.
- Harackiewicz, J. M., Barron, K. E., & Elliot, A. J. (1998). Rethinking achievement goals: When are they adaptive for college students and why? *Educational Psychologist*, 33, 1-21.
- Hau, K-T., & Ho, I. T. (2010). Chinese students' motivation and attachment. In M. Bond (Ed.), *Oxford handbook of Chinese psychology* (187-204). Oxford: Oxford University Press.
- Hámori, B. (2008). A versenyfogalom dinamikája. *Pszichológia*, 28(2), 141-164.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65, 19-51.
- Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1989). *Cooperation and Competition: Theory and research*. Edina, MN: Interaction Book Co.
- King, R., McInerney, D., & Watkins, D. (2012a). Competitiveness is not that bad at least in the East: Testing the hierarchical model of achievement motivation in the Asian setting. *International Journal of Intercultural Relations*, 36(3), 443-457.
- King, R., Watkins, D., & Fülöp, M. (2012b). Competition in schools: A Chinese cultural analysis. *Supplement of the International Journal of Psychology*, 47, 236.
- Kozéki, B., & Entwistle, N. J. (1984). Identifying dimensions of school motivation in Britain and Hungary. *British Journal of Educational Psychology*, 54, 303-309.
- Kozéki, B., & Eysenck, G. (1985). Magyar és angol iskoláskorúak összehasonlító vizsgálata – az impulzivitás-kockázatvállalás-empátia kérdőív magyar változata. *Pszichológia*, 5(4), 579-600.
- Lynn, R. (1991). *The secret of the miracle economy: Different national attitudes to competitiveness and money*. Exeter: Social Affairs Unit.
- Markus, H., & Kitayama, S. (1991). Culture and self: Implications for cognition, emotion and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.
- May, M., & Doob, L. (1937). *Competition and cooperation*. New York, NY: Social Science Research Council.
- McClelland, D. C. (1961). *The achieving society*. Princeton, NJ: Van Nostrand.

- Mead, M. (Ed.). (1937). *Cooperation and competition among primitive peoples*. New York, NY/London: McGraw-Hill.
- Nguyen Luu, L. A., & Fülöp, M. (Eds.). (2003). *Kultúra és Pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Nguyen Luu, L. A., Kósa, É., Goodwin, R., Nizharadze, G., & Emelyanova, T. (1999). Bizalom és szociális támogatottság szociális reprezentációja. *Alkalmazott Pszichológia*, 1(4), 5-17.
- Orosz, G. (2010). *Social representation of competition, fraud and academic cheating of French and Hungarian citizens* (p. 473). (Doktori disszertáció, University of Reims, Reims).
- Orosz, G., & Fülöp, M. (2007). Középiskolások versengésről alkotott szociális reprezentációja: a gazdasági oktatás és a nem szerepe. *Alkalmazott Pszichológia*, 9(3-4), 46-70.
- Orosz, G. (2010). *Social representation of competition, fraud and academic cheating of French and Hungarian citizens* (p. 473). (Doktori disszertáció, University of Reims, Reims).
- Orosz, G., Salamon, J., Makkai, A., & Turcsik, Á. B. (2013). Konstruktív versengés autopiaci szervezetekben. *Alkalmazott Pszichológia*, (megjelenés alatt).
- Perez, C. (2004). Optimizmus-pesszimizmus : Kultúrközi összehasonlító vizsgálat magyar és kolumbiai egyetemisták körében. *Pszichológia*, 24(1), 1-34.
- Pisztora, F. (1968). A pszichiátriai kórformákat meghatározó geographiai, climatológiai, biológiai, szociológiai, ethno-pszichológiai és kulturális tényezők Algériában. *Ideggyógyászati Szemle*, 68(10), 456-472.
- Reynolds, W. H. (1982). Development of reliable and valid short forms of the Marlowe-Crowne Social Desirability Scale. *Journal of Clinical Psychology*, 38(1), 119-125.
- Savin-Williams, R. C., & Berndt, T. J. (1990). Friendships and peer relations during adolescence. In S. S. Feldman & G. R. Elliott (Eds.), *At the Threshold: The Developing Adolescent* (pp. 277-308). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schneider, B. H., Benenson, J., Fülöp, M., Berkics, M., & Sándor, M. (2011). Cooperation and competition. In P. K. Smith, & C.H. Hart (Eds.), *The Wiley-Blackwell handbook of childhood social development* (pp. 472-490). London: Blackwell Publishing Ltd.
- Schneider, B. H., Soteras de Toro, M. P., Woodburn, S., Fülöp, M., Cervino, C., Bernstein, S., & Sándor, M. (2006). Cross-cultural differences in competition amongst children and adolescents. In X. Chen, D. French, & B. H. Schneider (Eds.), *Peer relationships in cultural context* (pp. 310-338), New York, NY: Cambridge University Press.
- Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R., & Sherif, C. W. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: The robbers' cave experiment*. Norman, OK: University of Oklahoma Book Exchange.
- Stevenson, H. W. (1986). *Child development and education in Japan*. New York, NY: Freeman.
- Szalay, L. B., & Deese, J. (1978). *Subjective meaning and culture: An assessment through world associations*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associations.
- Terestyéni, T. (2012). Adalékok állam és piac közgondolkodásbeli értelmezéséhez. In M. Fülöp, & É.Szabó (Eds.), *A pszichológia mint társadalomtudomány* (pp. 211-226). Budapest: ELTE, Eötvös Kiadó.
- Tjosvold, D., Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Sun, H. (2003). Can interpersonal competition be constructive within organizations? *Journal of Psychology*, 137(1), 63-64.
- Triandis, H. C., Bontempo, R., Villareal, M. J., Asai, M., & Lucca, N. (1988). Individualism and collectivism: Cross-cultural perspectives on self-ingroup relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 323-338.

- Triplett, N. (1898/1981). Mozgást előidézőtényezők az iram megszabásában és a versenyben. In Gy. Csepeli (Ed.), *A kísérleti társadalomlélektan főárama* (pp. 36-52). Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Van de Vijver, F. J. R., & Leung, K. (1997). *Methods and data analysis for cross-cultural research*. London: Sage Publications.
- Van de Vliert, E. (1999). Cooperation and competition as partners. *European Review of Social Psychology*, 10, 231-257.
- Van Vugt, M., & Hardy, C. (2010). Cooperation for reputation: Wasteful contributions as costly signals in public goods. *Group Processes and Intergroup Relations*, 13, 101-111.
- Varga, K. (1986). *Az emberi és szervezeti erőforrás fejlesztése*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Verges, P. (1994). Approche du noyau central propriétés quantitatives et structurales. In C. Guimelli (Ed.), *Structures et transformations des représentations sociales* (pp. 233-255). Neuchâtel: Delachaux et Niestlé.
- Yamagishi, T. (2003). Cross-societal experimentation on trust: A comparison of the United States and Japan. In E. Ostrom, & J. Walker (Eds.), *Trust and Reciprocity* (pp. 352-370). New York, NY: Russell Sage Foundation.